UNIVERZITET SINGIDUNUM
DEPARTMAN ZA POSLEDIPLOMSKE STUDIJE

MASTER RAD

FINANSIJSKI IZVEŠTAJI KAO KORISTAN ALAT FORENZIČKOM RAČUNOVOĐI

I

FINANSIJSKE PREVARE I OBMANE

Mentor:
Prof. dr Zoran Petrović

Student:
Jelena Vujasinović
2014/422148

Beograd, 2016.

S A D R Ž A J

1. UVOD 4
2. METODOLOGIJA DRUŠTVENIH ISTRAŽIVANJA 8
2.1.Predmet istraživanja 8
2.2.Značaj i ciljevi istraživanja 9
2.3. Hipoteze 10
2.4. Metode istraživanja 11
2.5. Struktura rada 12
3. REVIZIJA I USLUGE SRODNE REVIZIJI 13
3.1. Osnovni pojmovi revizije 13
3.2. Usluge srodne reviziji 17
4. FINANSIJSKA ANALIZA DVA PREDUZEĆA 18
4.1. Osnovni podaci o preduzećima 18
4.2. Analiza tržišnog učešća 19
4.3 Analiza bilansa stanja 21
4.4. Analiza bilansa uspeha 25
4.4.1. Analiza poslovnih prihoda 25
4.4.2. Analiza troškova 26
5. RACIO ANALIZA 28
5.1. Pokazatelj profitabilnosti 28
5.2. Du Pont analiza 30
5.3. Pokazatelj finansijske strukture 30
5.4. Pokazatelj likvidnosti 32
5.5. Pokazatelj poslovne aktivnosti (efikasnosti) 33
6. FORENZIČKO RAČUNOVODSTVO 36
6.1. Cilj, zadatak i tehnike forenzičkog računovodstva 36
6.2. Forenzički računovođa 39
7. FORENZIKA I PREVARE 41
7.1. Počinioci prevare 46
7.2. Motivi počinioca prevare 47
8. PRAVNE OSNOVE FORENZIKE 48
8.1. Mere predostrožnosti protiv prevara u knjigovodstvu 50

8.2. Gde i kako se dešavaju zloupotrebe u knjigovodstvu 51
8.3. Primeri iz prakse 53
8.3.1. Zloupotrebe zaposlenog u knjigovodstvu 53
8.3.2. Zloupotrebe vlasnika preduzeća u knjigovodstvu 56
9. METODOLOGIJA FORENZIČKE REVIZIJE 59
9.1. Razlika između poslovne (računovodstvene) forenzike i nezavisne revizije 59
9.2. Forenzička revizija kao alat u sudskim postupcima 60
9.3. Crvene zastavice u nezavisnoj reviziji 61
9.4. Metode, tehnike i alati za otkrivanje kriminalnih radnji 62
9.4.1. Altmanov Z skor 63
9.4.2. Beneish M-skor 65
9.4.3. Benfordov zakon 67
10. STUDIJSKO – ISTRAŽIVAČKI RAD 71
10.1. Obrada rezultata ankete 72
11. ZAKLJUČAK 81
12. LITERATURA 87

1. UVOD

Finansijska analiza preduzeća predstavlja „kičmu“, a finansijski izveštaji „saldo“ službe računovodstva svakog preduzeća.

Stoiljković&Krstić, 2000. navode da **Finansijska analiza** obuhvata detaljno istraživanje, deskripciju i ocenu finansijskog statusa i uspešnosti poslovanja privrednog društva.

Opšti cilj revizije finansijskih izveštaja jeste izražavanje mišljenja od strane nezavisnog revizora da li su finansijski izveštaji pravilno predstavljeni po svim materijalno značajnim tačkama kao i nivo zarađivačke sposobnosti i finansijski položaj, novčane tokove i promene na kapitalu ka svim korisnicima istih koji žele zaokruženu sliku preduzeća.

Nakon toga kao posebne ciljeve revizije finansijskih izveštaja definišemo tvrdnje da li su finansijski izveštaji u skladu sa GAAP/MRS/MSFI, zatim pomoć pri poboljšanju pozicije među konkurencijom, predviđanje nastavka poslovanja klijenta u budućnosti pomoću kreditne analize, kao i poboljšanje same strukture preduzeća.

Finansijski izveštaji su: Bilans stanja, bilans uspeha, izveštaj o tokovima gotovine, izveštaj o promenama na kapitalu, izveštaj o ostalom rezultatu i napomene uz finansijske izveštaje.

Pojam finansijskih izveštaja prožima se kroz definiciju finansijske analize. Finansijska analiza obuhvata detaljno istraživanje, kvantificiranje, deskripciju i ocenu finansijskog statusa i uspešnosti poslovanja privrednog društva (Stojilković & Krstić)

Predmet analize jesu sami finansijski izveštaji, koji mogu biti:

- ✓ Redovni finansijski izveštaji
- ✓ Konsolidovani finansijski izveštaji (ovi izveštaji se koriste u slučaju kada matično preduzeće kontroliše druga zavisna preduzeća)

Nedostaci finansijskih izveštaja osete se u onoj meri njihovog pripremanja, a to je jedan obračunski period (periodično pripremanje) iako su korisnicima potrebniji češće. Praksa pokazuje da u izveštavanju tokom obračunskog perioda nedostaje opisna kategorija koja će najvišem nivou preduzeća doprineti detaljnijoj i preciznijoj slici preduzeća i njegovom trenutnom stanju. Takođe, da su zemlje sa niskim životnim standardnom podložnije proneverama i prevarama i da preventivne mere i mehanizmi nisu dovoljni.

Najobuhvatnija podela pronevera i prevara jeste prema **pojavnom obliku i načinu izvršenja kriminalne radnje.** Shodno tome, dele se na:

- Protiv pravno prisvajanje sredstava
- Lažno finansijsko izveštavanje

Korupcija, pranje novca i kompjuterski kriminal spadaju u pronevere i prevare. Ove tri kategorije neposredno utiču na krivotvorenje finansijskih izveštaja, pa je njih nemoguće „opipati" u finansijskim izveštajima.

Protivpravno prisvajanje sredstava je kriminalna radnja u kojoj zaposleni uzima i prisvaja imovinu pravnog lica. Najčešće prisvajanje vrši se nad gotovinom i zalihama. Najčešći vid prevare je protivpravno prisvajanje sredstava (85,4 % od ukupnog broja) sa prosečnim gubitkom od 120.000 dolara.

Lažno finansijsko izveštavanje jeste **sredstvo** obmane korisnika. Ukoliko se forenzički računovođa uveri u njihovu tačnost putem analize može zaključiti da do prevara ove vrste nije došlo što mu dozvoljava da na finansijske izveštaje da pozitivno mišljenje. Lažno finansijsko izveštavanje se najčešće ispoljava kroz knjiženje fiktivnih prihoda, lažnih vremenskih razgraničenja, prikrivanje obaveza i troškova i nepravilno vrednovanje imovine. Prevare u finansijskim izveštajima su zastupljene samo 9%, ali izazivaju najveće finansijske efekte, sa prosečnim gubitkom od 1 milion dolara.[1]

S obzirom na finansijske gubitke koje nastaju kao posledica lažnog finansijskog izveštavanja, odlučila sam se za njihovu detaljnu analizu koja se vrši putem analize finansijskih izveštaja i prvi pristupni rad predstavlja osnovu za utvrđivanje da li je došlo do lažnog finansijskog izveštavanja.

1 Podaci preuzeti iz Zbornika radova Finansijsko izveštavanje u funkciji korporativnog upravljanja , str. 129, tačka 3.

"Kreativno računovodstvo predstavlja postupke i metode za čiju upotrebu koristi knjigovodstveno znanje iz oblasti računovodstvenih standarda i principa, kako bi se manipulisalo bilansnim pozicijama i njihovim vrednostima prikazanim u finansijskim izveštajima u svrhe ostvarivanja različitih ciljeva." [2]

Prilikom samog pomena izraza "Pozitivno i negativno kreativno racunovodstvo" uvek nekako uz taj termin sledi pitanje da li računovođe prave granicu između pozitivnih računovodstvenih tehnika i njihove zloupotrebe. Zloupotreba računovodstvenih tehnika se najčešće odvija na slabo razvijenim tržištima koja dovode na neki način i primoravaju privredna društva da koriste negativno kreativno računovodstvo. U takvim slučajevima lako se pređe granica.

Postoji "belo" i "crno" odnosno "pozitivno" i "negativno" kreativno računovodstvo. "Belo" kreativno računovodstvo je ono koje se prostire unutar važeće regulative finansijskog izveštavanja. Činjenica je da postoje predrasude i da kada se spomene kreativno računovodstvo uglavnom se misli na njegovu zloupotrebu, pa se tako u praksi često mogu naći i nazivi "štelovanje rezultata" , "kozmetičko" računovodstvo i "peglanje" poreza.

U praksi je teško razgranati kada je agresivno računovodstvo prešlo u nezakonito, a nakon toga ubrzo pređe u kriminalnu radnju. Ukoliko se to desi, pored same kriminalne radnje, finansijski izvštaji postaju neupotrebljivi, tačnije oni gube svoju svrhu. Pored neupotrebljivih informacija, ne mogu se ni utvrditi performanse preduzeća, kao ni njihov položaj na tržištu.

Lažno finansijsko izveštavanje izaziva veliku pažnju shodno samom iznosu materijalne štete koju može naneti.

Krivotvorenje finansijskih izveštaja, skoro u svim slučajevima, je počinjeno od strane menadžmenta. Najčešći primeri iz prakse su smanjivanje rezultata radi plaćanja manjeg poreza ili u suprotnom povećavanje rezultata radi ostvarivanja bonusa i veće mogućnosti za dobijanje kredita.

Istraživanja u Srbiji, koja su sprovedena 2014. godine, pokazuju začuđujuć rezultat, a to je da računovođe sa ovih prostora kreativno računovodstvo asocira na njegovu pozitivnu stranu i oni tvrde da ga koriste u okvirima regulative. Dok sa druge strane, isto istraživanje kaže da značajan deo računovođa ne zna jasnu granicu između njegove dve strane.

[2] Finansijsko izveštavanje u funkciji korporativnog upravljanja, Zbornik radova, Univerzitet Singidunum,, 2014. , strana 5

Ovaj rad fokusiran je na forenziku, njene pravne osnove i metodologiju, stoga u nastavku sledi navođenje osnovnih pojmova:

- Zloupotreba službenog položaja koja predstavlja prekoračenje granica svojih ovlašćenja ili neizvršenja svoje dužnosti putem kojih Odgovorno lice stiče protivpravnu imovinsku korist.
- Lažni prihodi od prodaje – predstavljaju nepostojanje stvarnih kupaca tj. knjiženje fiktivnih računa, a da do priliva sredstava neće ni doći. Na ovaj način prihodi rastu, ali nemaju pokriće u novčanim tokovima.
- Pranje novca koje je složenije definisano kroz Krivični zakonik Republike Srbije, u kome je navedeno da je, pranje novca proces prikrivanja nezakonitog porekla novca ili imovine stečenih kriminalom. Ono ima 3 osnovne faze – fazu ulaganja, raslojavanja, integracije. Pranje novca je kategorija koja je prisutna u svim delatnostima – bankarskom sektoru, menjačkim poslovima, advokaturi, sektoru računovodstva, sektoru revizije, tržištu kapitala, sektoru osiguranja, sektoru nekretnina itd.
- Podmićivanje, zavera, zastrašivanje
- Falsifikat, mito, krađa itd.

Poslovna (računovodstvena) forenzika predstavlja novu granu u finansijskoj delatnosti i oblasti računovostva i revizije, a ima za cilj pronalaženje prevara i područja mogućih prevara u finansijskom poslovanju. Sekundarna delatnost poslovne forenzike jeste procenjivanje rizika prevare i prikazivanje dokaza finansijske forenzike.

Cilj poslovne forenzike jeste sprečavanje nastanka prevara, korupcije i raznih potencijalnih manipulacija.

2. METODOLOGIJA DRUŠTVENIH ISTRAŽIVANJA

Metodologija predstavlja nauku koja ima zadatak da uz pomoć odgovarajućih metoda pokaže put do naučnog saznanja, a njen smisao je razumevanje suštine rezultata do kojih se dođe i ustanovljavanje osnovnih načela. Na osnovu metodologije definiše se predmet istraživanja, značaj i ciljevi istraživanja, hipoteze istraživanja, metode istraživanja i struktura rada.

2.1.Predmet istraživanja

Predmet istraživanja jeste analiza finansijskih izveštaja putem koje dolazi do detaljnog pregleda pozicija i mogućnosti ostvarivanja prostora za krivotvorenje istih. Putem finansijskih izveštaja stvaramo uvid u stanje i strukturu preduzeća na veoma lak i efikasan način – upoređivanjem njihovih pozicija pomoću racio analize.

Upoređivanje se može i izvršiti kroz godine pomoću analiza vremenskih serija ili drugačije nazvanom horizontalnom analizom. Kada se izvrše upoređivanja unutar bilansa stanja, uspeha, novčanih tokova,.. rezultati se mogu upoređivati sa drugim preduzećima i tako pozicionirali preduzeće „X“ i preduzeće „Y“ na dva nivoa. Prvi nivo jeste jedno preduzeće sa drugim pomoću međusektorske analize, a drugi nivo, upoređivanjem svih ostalih preduzeća pod uslovom da imaju istu šifru delatnosti kako bi poređenje imalo smisla pomoću analize tržišnog učešća.

Finansijska analiza je namenjena eksternim korisnicima (akcionarima, kreditorima), kao i internim korisnicima (direktoru, upravnom odboru, menadžerima, službi interne kontrole, zaposlenima..), a nakon toga i široj javnosti (kupcima, dobavljačima, državi što se na kraju može videti na stranici Agencije za privredne registre - www.apr.gov.rs). Za sve korisnike pored čitanja finansijskih izveštaja ključno je njihovo razumevanje i analiziranje kako bi te informacije zaista imale smisla.

Svaki obračun u ovom radu rađen je na isti način (da su korišćeni različiti sistemi obračuna finansijska analiza bi bila beskorisna). Ovo se posebno odnosi na obračun amortizacije koji je vršen linearnom metodom, a kod obračuna zaliha metodom prosečne ponderisane cene. Obračuni se moraju vršiti na isti dan.

U nastavku bih citirala pasus koji vidljivo i nedvosmisleno prikazuje da su finansijski izveštaji koristan alat forenzičkog računovođe:

„*Nakon prepoznavanja crvenih zastavica, revizor prevara sprovode različite forenzičke tehnike u cilju otkrivanja prevarnih šema koje su dovele do potcenjenog ili precenjenog razultata. Najzastupljeniji metodi detekcije prevara su horizontalna i vertikalna analiza bilansa koji se često preuređuju u preglednije forme u cilju jednostavnijih lociranja rizičnih područja, kao i standardna racio analza kojom se prati trend kretanja određenih pokazatelja i identifikuju sva neobična odstupanja(7)*“[3]

2.2.Značaj i ciljevi istraživanja

Značaj istraživanja leži u srži same veličine problema u kom se nalaze nerazvijena tržišta na teme poput interne revizije, interne kontrole, eksterne revizije, forenzičkog računovodstva, regulative ove oblasti, kriminalnih radnji u privredi, a počevši od same analize finansijskih izveštaja. Kako je i tržište Republike Srbije jedno od nerazvijenih potrebno je približiti ove teme i što pre ih uvrstiti u poslovnu svakodnevnicu.

Ciljevi istraživanja mogu biti naučni i društveni.

- ✓ Naučni cilj rada jeste bolja primena naučnih metoda prilikom izrade finansijskih izveštaja u praksi kako bi se olakšalo poslovanje i samim tim obezbedilo bolje poslovno okruženje, što utiče i na poboljšanje samog tržišta. To vodi boljim finansijskim rezultatima privrednih subjekata. Uz to, finansijski izveštaji će biti istinito i fer prikazani, i još će povezati samu analizu sa revizijom (kako internom tako i eksternom), zatim potecijalnim nastankom krivotvorenja finansijskih izveštaja, pa sve do razvijanja naučne discipline forenzičkog računovodstva.
- ✓ Društveni cilj rada jeste ukazivanje, obelodanjivanje i otkrivanje mogućih prevarnih radnji u finansijskim izveštajima koje su i dovele do pojave ove naučne discipline.

3 Zbornik radova Finansijsko izveštavanje u funkciji korporativnog upravljanja, str 130, tačka 3. , (7) Singleton T., Singleton A.,Bologna J., Lindquist R.,Fraud Auditing and Forensic Accounting, John Wiley & Sons, New Jersey, 2006, str. 131-132

2.3. Hipoteze

Opšta (generalna) hipoteza glasi:

Uspostavljanje dobre revizorske analize, prikupljanje dovoljno dokaza, precizni revizorski testovi, analiza finansijskih izveštaja i drugi alati su temelj pri otkrivanju grešaka, krivotvorenih pozicija, pronevera i prevara.

Posebne hipoteze:

- ✓ Utvrđivanjem pozicije preduzeća na tržištu (prikaz tržišnog učešća, pregled prihoda i rashoda i njihova analiza) dalje objašnjava potrebu za nerealnim finansijskim izveštavanjem.
- ✓ Određivanje materijalno značajnih pozicija pomaže pri utvrđivanju pozicija koje su pogodne za stvaranje mogućnosti krivotvorenja.
- ✓ Vršenje testiranja i analize pokazatelja profitabilnosti, likvidnosti, zaduženosti i perioda konverzije definiše položaj među konkurencijom.
- ✓ Neophodno je u što većoj meri objasniti značaj forenzičkog računovodstva, njegovih ciljeva, zadataka, osnova (polaznih tačaka) i tehnika, kao i definisati koje osobine mora posedovati forenzički računovođa.
- ✓ Pravne osnove forenzike zasnovane su na poslovnoj (računovodtvenoj) forenzici koja predstavlja skup znanja i metoda u borbi protiv poslovnih prevara i borbi protiv korupcije.
- ✓ Forenzička revizija predstavlja proširenje tradicionalnog koncepta revizije, jer je njen delokrug kompleksiniji i dinamičniji od nezavisne revizije, a samim tim je i savremenija mera sprečavanja i otkrivanja prevara.
- ✓ Altmanov Z-skor određuje buduća predviđanja (očekivanja) preduzeća, a samim tim i potrebu za „ulepšavanje" finansijskih izveštaja.
- ✓ Beneish M-skor utvrđuje mogućnost postojanja ili nepostojanja manipulativnog finansijskog rezultata.
- ✓ Benfordov zakon otkriva moguća neslaganja transakcija, a kao posledicu neistinito prikazanih pozicija u finansijskim izveštajima na osnovu određenog raspodele prve cifre.

2.4. Metode istraživanja

Metode istraživanja su one metode koje se koriste da bi se došlo do rezultata o samom predmetu rada.

Metode istraživanja mogu biti:

- **osnovne** koje su u temeljene u svakom radu, kao što su analitičke i sintetičke metode, dedukcija, indukcija, apstrakcija, generalizacija itd.

Ove metode su najopširinije, međusobno zavisne i prožimaju se na mnogo nivoa. Takođe, one imaju svoje norme i regulisane procedure.

- **opšte-naučne** (statističke, uporedne, hipotetičko-deduktivne) i metode prikupljanja podataka (anketa, upitnik, intervju, analiza sadržaja, studija slučaja, eksperiment, monogramski metod, posmatranja – koja se vrše posredno ili neposredno).

U radu su korišćene sledeće metode:

- *Metod analize* – rastavljanje predmeta rada na njegove sastavne delove, u određenom posmatranom periodu. Ova metoda predstavlja analizu, rasčlanjavanje pozicija u okviru finansijskih izveštaja, sastavnih delova oblasti revizije, racio analize i na kraju oblasti forenzičkog računovodstva. Metod analize se prožima na više razina duž celog rada.
- *Metod dedukcije i indukcije* – Ove dve metode uvek idu zajedno. Indukcija predstavlja osnovnu metodu koja daje saznanje o iskustvenom, realno-konkretnom i raznovrsnom u određenim celinama. U ovom radu induktivni pristup će se koristiti u delu rada koji se odnosi na alate, metode i tehnike otkrivanja prevara i kriminalnih radnji u finansijskim izveštajima. Deduktivni pristup koristiće se kod Altmanovog Z-skora i Beneish-ovog M-skora .
- *Metod prikupljanja podataka* – Ovaj metod će biti upotrebljen za prikupljanje podataka pri analizi finansijskih izveštaja (bilansi su preuzeti sa sajta Agencije za privredne registre);
- *Metod posmatranja* – Ovaj metod će biti korišćen za dobijanje procentualnog učešća svake pozicije u ukupnom što određuje koje su pozicije materijalno značajne, a ovaj metod ujedno daje i horizontalnu analizu po godinama gde mogu da se uoče promene na pozicijama iz jedne godine u drugu. Takođe, ovu metodu sam koristila i za sve tabelarne i grafičke prikaze;
- *Metod analize sadržaja* – Pomoću ove metode biće izvršene sve interpretacije dobijenih rezultata.

2.5. Struktura rada

Struktura ovog rada je takva da će imati 7 celina:

I. Metodologija društvenih istraživanja – U okviru ove celine definsan je predmet istraživanja rada, značaj i ciljevi istraživanja, koje su hipoteze rada, opšta i posebne, i na kraju, koje su metode istraživanja korišćene pri izradi rada.

II. Revizija i srodne usluge reviziji – biće reči o osnovni pojmovima revizije – definicija, interna revizija, eksterna revizija, njena svrha i cilj, zbog čega je značajna i koje su to srodne usluge reviziji.

III. Finansijska analiza dva preduzeća – ova celina podrazumeva detaljnu analizu odnosno rasčlanjivanje pozicija bilansa stanja i bilansa uspeha, kao i racio i kreditnu analizu, gde bi se mogle videti potencijalne manipulacije koje nastaju u praksi i pored jasno definisanih MRS, MSFI i Etičkog Kodeksa što za posledicu može da ima nerealne finansijske izveštaje koji pružaju netačne podatke krajnjim korisnicima, a samim tim i nanose velike materijalne štete.

IV. Forenzičko računovodstvo i kriminalne radnje – definicija, nastanak i razvoj, podela, značaj forenzičkog računovodstva, njegove polazne tačke, uloga forenzičkog računovođe – osobine i karakteristike, kao i metode, tehnike ialati za suzbijanje i otkrivanje prevarnih radnji.

V. Pravne osnove forenzike – definicija, podela, poslovna forenzika, mere predostrožnosti, gde i kako nastaju zloupotrebe u knjigovodstvu, primeri iz prakse koji mogu nastati od strane zaposlenog u preduzeću i vlasnika preduzeća.

VI. Metodologija forenzičke revizije – definicija, razlika između računovodstvene forenzike i nezavisne revizije, zadatak, cilj, forenzička revizija kao alat u sudskim postupcima, crvene zastavice u nezevisnoj reviziji, metode, tehnike i alati za otkrivanje kriminalnih radnji

VII.Studijsko – istraživački rad – kratko istraživanje putem ankete o kriminalnim radnjama u knjigovodstvu i obrada rezultata ankete

3. REVIZIJA I USLUGE SRODNE REVIZIJI

" Revizija može da se definiše kao sistematičan pregled poslovnih knjiga i računovodstvenih izveštaja od strane revizora i eksperata sa ciljem da se izradi kompetentno, stručno i nezavisno mišljenje o ispravnosti,istinitosti i tačnosti istih. "[4]

Opšte prihvaćenu definiciju dao je Komitet za osnovne revizorske koncepte Američkog udruženja računovođa:

" Revizija je sistematičan postupak objektivnog prikupljanja i procene dokaza, u vezi sa izjavama o poslovnim aktivnostima i događajima, da bi se utvrdio stepen podudarnosti između izjava o poslovnim aktivnostima i događajima, kao i prezentiranje rezultata zainteresovanim korisnicima."[5]

3.1. Osnovni pojmovi revizije

Istorija revizije počinje sa istorijom računovodstva ili knjigovodstva koja datira od davnina, a koja tek zadnju deceniju dobija svoje mesto kod nas, dok u razvijenim zemljama i njihovim tržištima postoji vekovima.

Najveći primat dobija pojavom profesije menadžera. Zvanje menadžer nastaje u trenutku kada vlasnici nemaju dovoljno stručnog znanja kako bi upravljali velikim i kompleksnim poslovnim sistemima.

Naša zemlja i naš region je skoro dve decenije u izrazito lošem stanju. Prvo u ratovima i tranziciji, pa je zatim pretrpela i posledice Svetske ekonomske krize. U takvim okolnostima lako se događaju nelegalne i protivzakonite aktivnosti u privredi, kako untar jednog preduzeća, tako i između privrednih subjekata.

[4] Stanišić M., (2009), Revizija, Univerzitet Singidunum, Beograd, str. 2.

[5] American Accounting Assotiation, Committe on Basic Auditing Concepts, A statement of Basic Auditing Concepts, Sarasota, Fla, AAA, 1973. godine

U takvim okolnostima revizija kao naučna disciplina je veoma značajna u daljem razvoju samog tržišta i svih subjekata koje na njemu učestvuju, a sve u cilju povezivanja sa tržištima drugih zemalja. Uz reviziju, jako je bitna i interna kontrola koja se u velikoj meri dopunjuje sa revizijom. Da bi izvršena revizija bila kvalitetna i pouzdana, neophodna je dobra, prethodno sprovedena kontrola.

Cilj revizije je zaštita interesa vlasnika kapitala, kreditora, potencijalnih investitora, zaposlenih, dobavljača, kupaca i ostalih, da svojim nepristranim mišljenjem o realnosti (pouzdanosti) podataka i objektivnosti finansijskih izveštaja, ih uveri da su finansijski izveštaji pouzdana informacijska podloga za njihovo korišćenje bilo za potrebe optimalnog odlučivanja i upravljanja menadžmenta ili za potrebe drugih korisnika (investitora, kreditora i slično).[6]

Svrha revizije jeste da omogući revizoru iznošenje nezavisnog mišljenja o tome da li su finansijski izveštaji objektivno i istinito prikazani. Praktično rečeno, da napravi sponu između vlasnika koji ima za cilj da realno podeli dividendu i menadžera koji ima interesa i prostora da "uredi" ili "ulepša" same rezultate poslovanja. Zato je mišljenje revizora jako bitno korisnicima, kako internim tako i eksternim.

Zadatak revizije jeste da omogući kredibilitet finansijskih izveštaja, jer kasnije, revizor odgovara za tačnost, ispravnost i verodostojnost istih. Finansijski izveštaji predstavljaju skupinu informacija o finansijskom položaju preduzeća, njegovoj uspešnosti, svim promenama na kapitalu, kao i novčanim tokovima jednog privrednog subjekta i predstavljaju celinu jedne poslovne godine preduzeća, a samim tim i predstavljaju osnovu za rad revizorima.

Postoje dve osnovne vrste revizora:

1) Eksterni ili nezavisni revizori – su oni revizori koji u okviru preduzeća ili poznatije, revizorskih kuća obavljaju poslove revizije na tržištu, po ugovoru i određenoj tarifi, koja mora biti nezavisna od datog mišljenja po obavljanju postupka revizije, jer on svoj posao mora da obavlja u skladu sa profesionalnom etikom i medjunarodnim standardima koji uređuju ovu oblast. Nezavisni revizori su uglavnom ovlašćeni, od strane državne agencije ili profesionalne organizacije, što stiču polaganjem pred komisijama Komore ovlašćenih revizora.

[6] Vujević K.., Strahinja R., (2009), Planiranje, analiza, revizija, kontroling, Veleučilište, Rijeka, str. 196.

2) Interni revizori – su oni revizori koji su zaposleni unutar preduzeća, gde oni za potrebe menadžmenta vrše poslove revizije, određene procene i ispitivanja poslovanja preduzeća. Dosta su usmereni na uspostavljanje što boljeg sistema internih kontrola, kako bi se suzbile moguće malverzacije unutar preduzeća, a neretko i u vidu preventive uopšte nastanka istih. Oni nikada nisu nezavisni od top menadžmenta, počevši od platnog spiska preduzeća, pa nadalje.

Takođe, postoje i dve vrste korisnika finansijskih izveštaja:

1) Eksterni korisnici – su sva lica izvan preduzeća – kupci, dobavljači, kreditori, invesititori, konkurencija, javnost, država i njeni organi

2) Interni korisnici – lica koja se nalaze unutar samog preduzeća – zaposleni, vlasnici i uprava privrednog društva

Rast preduzeća i tržišta, pored pojave menadžera i potrebe za revizijom, doveo je i do prekopotrebnog preciznog definisanja računovodstvenih i revizorskih standarda. To je preraslo nacionalni nivo, pa je bilo potrebno utemeljiti međunarodne standarde za računovodstvo i reviziju. Tako je došlo do stvaranja Međunarodne federacije računovođa (IFAC) koji je okarakterisan kao regulatorno telo za računovodstvo i reviziju u svetu.

Međunarodne računovodstvene standarde donosi organizacioni deo IFAC-a koji se naziva International Standards Committee (IASC). Cilj ovih standarda jeste da se u svetu primenjuju ista računovodstvena pravila, bez obzira na zemlju u kojoj se posluje.

Međunarodne standarde revizije donosi Komitet za međunarodne revizijske standarde (Auditing practices Committee - IAPC) koji je deo IFAC-a. Ovi standardi omogućavaju lakšu edukaciju kadrova, kao i obavljanje poslovanja, takođe, nezavisno od zemlje u kojoj se posluje.

Kroz revizorski izveštaj prožimaju se ovi standardi i on predstavlja završni deo, odnosno sam "proizvod" izvršenih usluga. On sadrži jasno i nedvosmisleno mišljenje o tome da li su finansijski izveštaji pripremljeni u skladu sa prihvaćenim računovodstvenim i međunarodnim standardima.

Postoje četiri vrste mišljenja koje revizor može dati u svoj izveštaju:

- **Pozitivno mišljenje (mišljenje bez rezerve)** – se daje onda kada revizor nema apsolutno nikakih napomena i primedbi i stoji iza toga da izveštaji daju istinit i objektivan prikaz, a uz to i kada se kumulativno ispune sledeći uslovi:

  - Kada su svi izveštaji uključeni u finansijske izveštaje;
  - Kada su zadovoljena tri opšteprihvaćena standarda (da reviziju obavlja stručno lice, da tokom trajanja revizije, revizor ostane nezavisan, id a sve ovo radi sa dužnom profesionalnom pažnjom);
  - Kada je po mišljenju revizora sakupljeno dovoljno dokaza;
  - Kada su finansijski izveštaji obelodanjeni i prikazani u skladu sa opšte prihvaćenim računovodstvenim principima.

- **Mišljenje sa rezervom** – kada revizor uoči određena neslaganja pojedinih delova dokumentacije, id a njih treba naznačiti u vidu određenih napomena i ograničena u revizorskom izveštaju.

- **Negativno mišljenje** – se daje onda kada finansijski izveštaji preduzeća ne prezentuju istinit i objektivan prikaz rezultata poslovanja, finansijski položaj, kao ni novčane tokove preduzeća. Negativno mišljenje se izražava onda kada su neslaganja i ograničenja od materijalog značaja za finansijske izveštaje. Oni kao takvi tada daju pogrešnu i iskrivljenu sliku preduzeća.

- **Uzdržavanje od mišljenja** – se izražava onda kada je revizor onemogućen da iznese mišljenje, jer nema dovoljno dokaza kojim bi mogao da da svoje mišljenje o objektivnosti i istinitosti analiziranih finansijskih izveštaja jednog privrednog subjekta.

3.2. Usluge srodne reviziji

Postoji tri osnovne vrste revizije, i to:

- **Statutarna revizija** – revizija računovodstvenih izveštaja koja se obavlja sa ciljem izražavanja nezavisnog revizorskog mišljenja da li su finansijski izveštaji sačinjeni uz primenu odgovarajućih propisa i standarda, i da li istinito, objektivno i tačno prikazuju stanje i rezultat u preduzeću na određeni dan;
- **Revizija usklađenosti ili podudarnosti** – revizijska aktivnost koja se odnosi na usklađenost poslovanja sa zakonima, propisima i aktima u određenom posmatranom periodu;
- **Revizija poslovanja** – formiranje mišljenja o efikasnosti poslovanja pojedinih delova preduzeća ili preduzeća u celini.

Pored poslova revizije postoje poslovi tj. usluge koji su srodni reviziji, a to su:

- **Pregledi** – koji omogućavaju revizoru da se izjasni da li na osnovu ograničenih procedura i postupaka koji nisu na nivou potreba revizije može da se iznese mišljenje da su finansijski izveštaji u svim bitnim elementima u skladu sa opštim standardima izveštavanja. U okviru pregleda se ne koriste određene procedure revizije kao što su: procena računovodstvenih politika, kvalitet i rizik interne kontrole, inspekcija, opservacija, provera poslovnih knjiga, obračuni i provere u radnim papirima.
- **Dogovorene procedure** – predstavljaju razne dogovorene aranžmane od strane klijenata kako bi se obavila ekspertiza u nekom delu njegovog delokugra poslovanja. Dogovorene procedure obuhvataju proveru obračuna rezultata, dividende i raspodele dividende itd.
- **Kompilacije** – su aktivnosti kojima se odgovarajući računovodstveni izveštaji preuređuju i prikazuju u formi koja je pogodna za korisnika.

Razlika između revizije i njenih srodnih usluga je očigledna, a ogleda se u pouzdanosti obavljanja revizije i pouzdanosti nivoa tvrdnji. Kod obavljanja revizije postoji visoka, ali ne i apsolutna pouzdanost, dok kod tvrdnji taj nivo pouzdanosti je pozitivno umeren ili pouzdanosti uopšte nema. Npr. kod pregleda postoji umerena pouzdanost, dok kod dogovorenih procedura i kompilacija nema pozudanosti.

4. FINANSIJSKA ANALIZA DVA PREDUZEĆA

4.1. Osnovni podaci o preduzećima

U ovom poglavlju biće prikazana detaljna finansijska analiza dva preduzeća, i to:

- Saobraćajno preduzeće LASTA a.d. – čija je osnovna delatnost drumski saobraćaj koji se obavlja kroz međunarodni, međugradski, gradski, vanlinijski i ugovoreni prevoz, a prateće delatnosti obavljaju se kroz pružanje usluga u turizmu, ugostiteljstvu, trgovini, protektiranju guma, remontu autobusa, servisnim i uslugama tehničkog pregleda;
- Gradsko saobraćajno preduzeće GSP d.o.o. – počinje sa radom 1892. godine u Beogradu kada je puštena u saobraćaj tramvajska linija od Kalemegdana do Slavije, čime počinje sa radom značajna gradska služba koja i danas obavlja prevoz putnika iz jednog kraja grada u drugi.

U narednim analizama bi se mogle videti potencijalne manipulacije koje nastaju u praksi i pored jasno definisane zakonske regulative koje uređuju ovu oblast, a što za posledicu može da ima nerealne finansijske izveštaje koji pružaju netačne podatke krajnjim korisnicima, a samim tim i nanose velike materijalne štete.

Za analize koje slede bitan je pregled osnovnih pokazatelja ili ključnih tačaka preduzeća uz pomoć kojih je moguće odrediti međusobni status na prvi pogled, a koji sledi u tabelarnom prikazu:

Tabela 1: Osnovni pregled pozicija preduzeća u 2014. godini za oba preduzeća

NAZIV POZICIJE	Vrednost u 000 din.	
	GSP	SP LASTA
Poslovni prihodi	11.370.822	9.866.895
Poslona imovina - total assets	25.902.094	10.104.548
Kapital - total equity	11.976.380	1.422.656
Poslovni rezultat- EBIT[7]	-2.605.327 (gubitak)	952.138 (dobitak)
Poslovni rezultat uvećan za troškove amortizacije - EBITDA[8]	-4.354.973	1.597.352
Neto rezultat	-3.660.308	-529.646
Gotovina i gotovinski ekvivalenti	8.201	330.694
Broj zaposlenih	5.765	3.559

Izvor podataka:Agencija za privredne registre, www.apr.gov.rs, sopstveni prikaz

4.2. Analiza tržišnog učešća

Za analizu tržišnog učešća vezuje se prva posebna hipoteza koja glasi:

- **Utvrđivanjem pozicije preduzeća na tržištu (prikaz tržišnog učešća, pregled prihoda i rashoda i njihova analiza) dalje objašnjava potrebu za nerealnim finansijskim izveštavanjem.**

Pokazatelj tržišne koncentracije koji se obrađuje je Herfindahl – Hirschman indeks (HHI). Vrednost indeksa se izračunava tako što se saberu pojedinačni iznosi tržišnih učešća podignuti na kvadrat. Tumačenje rezultata - tržište se klasifikuje kao:

- Nekoncentrisano – HHI je ispod 15% ;
- Umereno koncentrisano – HHI je između 15 - 25% ;
- Visoko koncentrisano – HHI je iznad 25%.

[7] EBIT – Earnings Before Interest and Taxes
[8] EBITDA – Earnings Before Interest, Taxes, Amortization and Depreciation

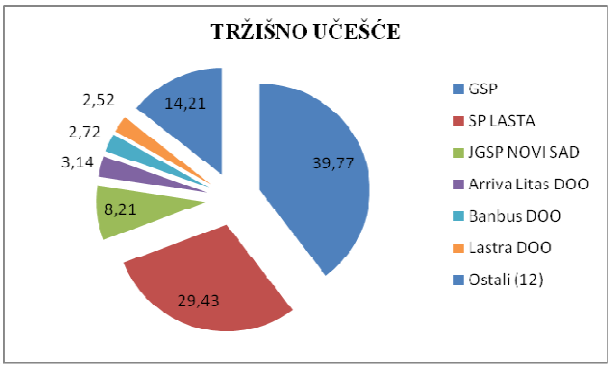
Sledi tabelarni prikaz:

Tabela 2: Prikaz dobijanja tržišne koncentracije putem HHI indeksa

NAZIV POZICIJE	Poslovna imovina		Poslovni prihodi			x^2
	U 000 din	U 000 evra	U 000 din	U 000 evra	%	
GSP	27.833.894	228.203	13.467.451	110.416	39,77%	15,82%
Arriva Litas	1.302.649	10.680	1.064.766	8.729	3,14%	0,10%
SP LASTA	11.681.363	95.772	9.966.897	81.716	29,43%	8,66%
Banbus doo	974.527	7.989	920.338	7.546	2,72%	0,07%
City bus doo	46.994	385	0	0	0,00%	0,00%
JGSP Novi Sad	2.111.886	17.315	2.779.466	22.788	8,21%	0,67%
Autoprevoz Čačak	1.157.505	9.490	828.128	6.790	2,45%	0,06%
Kavim- Jedinstvo doo Vranje	998.680	8.188	770.879	6.320	2,28%	0,05%
Lastra doo	848.381	6.956	852.021	6.985	2,52%	0,06%
Ćurdić Beograd	559.822	4.589	380.885	3.123	1,12%	0,01%
ASP Strela Ob	478.018	3.919	342.920	2.812	1,01%	0,01%
Dunavprevoz ad	472.708	3.875	400.135	3.281	1,18%	0,01%
Transprodukt bus prevoz doo	463.114	3.797	534.196	4.380	1,58%	0,02%
ASP Strela Ub	389.347	3.192	276.513	2.267	0,82%	0,01%
Autokodeks doo	268.562	2.202	331.587	2.719	0,98%	0,01%
Bečej Prevoz ad	267.485	2.193	334.980	2.746	0,98%	0,01%
Auto Prevoz ad	266.457	2.185	136.997	1.123	0,40%	0,00%
Stup Vršac ad	244.165	2.002	476.357	3.905	1,41%	0,02%
UKUPNO:	**50.365.557**	**412.932**	**33.864.516**	**277.646**	**100%**	**25,59%**

Izvor podataka: Agencija za privredne registre, www.apr.gov.rs , pregled poslovne imovine i prihoda svakog preduzeća, samostalno filtriranje podataka

Tržište saobraćajnih prevoznika je na donjoj granici grupe visoko koncentrisanog tržišta i HHI iznosi 25,59%

Slika 1: Prikaz tržišnog učešća saobraćajnih prevoznika

4.3 Analiza bilansa stanja

Bilans stanja je sačinjen po kriterijumu:

- ❖ rastuće likvidnosti u aktivi što se ogleda u sposobnosti pretvaranja u gotovinu tj. raspored je takav da pozicije idu od najnelikvidnijih prema sve likvidnijim pozicijama aktive i
- ❖ opadajuće dospelosti u pasivi – na prvom mestu je pozicija koja nema rok dospeća (sopstveni kapital), pa slede pozicije dugoročnih, zatim kratkoročnih obaveza i na kraju tekuće obaveze, a to su: dobavljači, obaveze za poreze, zarade (30-60 dana) itd.

Za analizu bilansa stanja i bilansa uspeha vezuje se druga posebna hipoteza koja glasi:

- ✓ **Određivanje materijalno značajnih pozicija pomaže pri utvrđivanju pozicija koje su pogodne za stvaranje mogućnosti krivotvorenja.**

Tri najznačajnije pozicije u aktivi su:

- ***Nekretnine, postrojenja i oprema*** koje predstavljaju materijalna sredstva koja preduzeće koristi za upotrebu u proizvodnji, za isporuku robe ili pružanja usluga, za iznajmljivanje drugim licima ili u administrativne svrhe. Za njih se očekuje da se koriste duže od jednog obračunskog perioda. U alat i inventar ubrajaju se ona dobra čija je pojedinačna nabavna vrednost veća od 150 eur (srednji kurs NBS na dan obračna) i duži rok trajanja dobara od godinu dana.

Tabela 3: Struktura nekretnina, postrojenja i opreme za 2014 godinu u 000 dinara

OPIS	GSP	SP LASTA
Zemljište	0,00	256.549
Građevinski objekti	7.474.640	1.799.789
Postrojenja i oprema	16.710.777	5.946.067
Ostalo	62.471	41.183
UKUPNO	**24.247.888**	**8.043.588**

Izvor podataka:Agencija za privredne registre, www.apr.gov.rs, sopstveni prikaz

- ***Zalihe robe, gotovih proizvoda, materijala, sirovina i nedovršene proizvodnje*** koje predstavljaju iznose novca koji je uložen u imovinu koja će se koristiti za prodaju ili potrošnju u period od 12 meseci ili kraće. Oba preduzeća svoje zalihe iskazuju po ceni koštanja, a vrednost zaliha materijala utvrđuju na osnovu metode prosečne cene. Nabavna vrednost uključuje vrednost po fakturi dobavljača, transportne i zavisne troškove.

Tabela 4: Prikaz strukture zaliha preduzeća GSP kroz dve godine

OPIS	GSP	
	2013	2014
Materijal	126.350	67.500
Rezervni delovi	714.127	640.123
Alat	68.094	160.006
Roba	/	/
Dati avansi	36.109	1.812
Obezvređenje zaliha	-6.321	-125.367
UKUPNO:	**938.359**	**744.074**

Izvor podataka:Agencija za privredne registre, www.apr.gov.rs, sopstveni prikaz

Tabela 5: Prikaz strukture zaliha preduzeća SP Lasta kroz dve godine

OPIS	SP LASTA	
	2013	2014
• Materijal, sitan inventor i alat	170.439	126.297
• Nedovršena proizvodnja, poluproizvodi, gotovi proizvodi	0,00	0,00
• Roba	19.196	5.693
• Stalna sredstva namenjena prodaji	572	572
• Plaćeni avansi za zalihe i usluge	13.798	32.182
UKUPNO:	**204.005**	**164.744**

Izvor podataka:Agencija za privredne registre, www.apr.gov.rs, sopstveni prikaz

- ***Potraživanja od kupaca*** **-** ova pozicija je jako podložna za krivotvorenje, jer otpis potraživanja koji je sastavni deo ove pozicije predstavlja deo slobodnog prosuđivanja uprave. Izvršena je horizontalna analiza za 2012.,2013.,2014. godinu gde se mogu uočiti materijalno promenljive pozicije.

Tabela 6: Analiza potraživanja od kupaca preduzeća GSP u 000 dinara

OPIS	2012	2013	2014
Potraživanja na osnovu prodaje			
- Kupci u zemlji	577.405	814.637	381.898
- Kupci u inostranstvu	4.283	2.059	3.068
- IV pot.od kupaca	-377.485	-402.190	-316.441
Druga potraživanja	**322.828**	**334.819**	**308.537**
- Potraživanja od zaposlenih	19.114	19.638	17.055
- Ostala potraživanja	271.512	313.524	291.482
IV ostalih potraživanja	/	-188.633	-199.990
UKUPNO:	**527.031**	**560.692**	**177.072**

Izvor podataka:Agencija za privredne registre, www.apr.gov.rs, sopstveni prikaz

Kod preduzeća GSP u 2013. godini izvršen je otpis potraživanja koji je obrađen u napomenama ovog preduzeća i za 2013. godinu kao i za 2014. godinu. Otpis ostalih potraživanja se odnose na potraživanja od Stambene zadruge „Šumadija" koja je u stečajnom postupku i to na iznos od 188.633.270,32 dinara.

Tabela 7: Analiza potraživanja od kupaca preduzeća SP Lasta u 000 dinara

OPIS	2012	2013	2014
Potraživanja na osnovu prodaje			
- Kupci u zemlji	817.224	926.253	811.457
- Kupci u inostranstvu	83.061	88.713	40.573
- IV pot.od kupaca	-179.307	-251.104	-144.625
Druga potraživanja	50.258	99.024	104.832
IV ostalih potraživanja	-35.231	-34.001	-79.994
UKUPNO:	**979.083**	**828.885**	**732.243**

Izvor podataka:Agencija za privredne registre, www.apr.gov.rs, sopstveni prikaz

Kod SP Laste u 2014. godini izvršen je otpis potraživanja u iznosu od 128.619 hiljada dinara od kupaca u zemlji (od roka dospeća proteklo više od 270 dana) i 16.006 hiljada dinara (od roka dospeća proteklo višeod 365 dana).

Tri najznačajnije pozicije u pasivi su:

- Osnovni (registrovani) kapital - jesu one novčane vrednosti članova društva koje su upisane i registrovane u skladu sa Zakonom o registraciji. Novčane vrednosti tj. ulozi mogu biti novčani ili nenovčani i izražavaju se u dinarima. Minimalni osnovni kapital predvidjeni kao zakonski minimum za Društvo sa ograničenom odgovornošću je 100 dinara, dok za akcionarsko društvo iznosi 3 miliona dinara.

Tabela 8: Struktura osnovnog kapitala preduzeća GSP u 000 dinara

OPIS	2013	2014
Državni kapital – ostala oprema	6.112.123	6.112.123
Državni kapital – transportna sredstva	22.549.297	22.941.959
Ostali državni kapital	298	298
Državni kapital - poklon	103.404	103.404
Ostalo	556.033	667.647
UKUPNO:	**29.442.769**	**29.835.435**

Izvor podataka:Agencija za privredne registre, www.apr.gov.rs, sopstveni prikaz

Kod preduzeća GSP u toku 2014. godine došlo je do povećanja državnog kapitala - transportna sredstva za 392.662,56 dinara usled nabavke tramvaja i zglobnih niskopodnih autobusa. Takođe, je došlo dopreknjižavanja stanja Fonda zajedničke potrošnje sa pozicije Ostalog osnovnog kapitala na poziciju Osnovnog državnog kapitala.

Tabela 9: Struktura osnovnog kapitala preduzeća SP LASTE u 000 dinara

OPIS	2013	2014
Akcije fizičkih lica	539.378	539.585
Akcije pravnih lica	4.751	4.544
Akcije Republičkog fonda PIO	136.363	136.363
Akcije Republike Srbije	167.334	167.334
Akcije Akcionarskog fonda	683.134	683.134
UKUPNO:	**1.530.960**	**1.530.960**

Izvor podataka:Agencija za privredne registre, www.apr.gov.rs, sopstveni prikaz

Preduzeće SP Lasta svoj osnovni kapital je podelila na 1.530.960 akcija, bez nominalne vrednosti, a sa knjigovodstvenom pojedinačnom vrednošću od 1.295,60 dinara. Knjigovodstvena vrednost jedne akcije na dan 31.12.2014. godine iznosi 929,26 dinara.

- ***Revalorizacione rezerve*** koje se odnose na postupak ponovnog vrednovanja imovine privrednog društva. Ova pozicija može biti zloupotrebljena tj. može predstavljati **motiv, šansu ili pojavu odsustva integriteta** za primenjivanje negativnog kreativnog računovodstva. S obzirom da u ovoj poziciji učestvuje i subjektivno procenjivanje, može doći do precenjivanja vrednosti imovine privrednog društva, a samim tim i povećanje sopstvenog kapitala, kroz ovu poziciju.

- ***Dugoročni krediti*** – su oni krediti društva koji su dati na period od 5 do 10 godina i predstavljaju investiciona ulaganja, najčešće za nabavku opreme, izgradnju objekata itd.

Preduzeće GSP Beograd podigao je kod Evropske banke za obnovu i razvoj[9] dugoročni kredit, a ukupna vrednost tog kredita ne prelazi 65.000.000 evra. Kredit se koristi za kupovinu opreme (voznog parka), a kao instrument obezbeđenja otplate kredita koristi se Zaloga na svu kupljenu opremu iz kredita.

Preduzeće SP LASTA Beograd u 2014. godini ima 7 tekućih kredita u zemlji kao i 4 u inostranstvu.

- ***Obaveze iz poslovanja*** – predstavljaju tekuće obaveze svakog Društva i odnose se na period od godinu dana tj. na jedan obračunski period.

4.4. Analiza bilansa uspeha

Nakon prikazanih najznačajnijih pozicija Bilansa stanja, sledi analize Bilansa uspeha koji je kako je ranije pomenuto osnova za utvrđivanje potencijalnog postojanja negativnog kreativnog računovodstva.

4.4.1. Analiza poslovnih prihoda

Analizom poslovnih prihoda koja sledi unastavku vidimo povećanje/smanjenje sredstava preduzeća koji proističu iz redovnog poslovanja. Sledi struktura poslovnih prihoda za oba preduzeća kroz dve godine.

9 EBRD – European Bank for Reconstruction and Development

Tabela 10: Prikaz veličine poslovnih prihoda kroz poslednja dva obračunska perioda

NAZIV POZICIJE	GSP		SP LASTA	
	2013	2014	2013	2014
A. Poslovni prihodi	13.280.863	11.370.822	9.629.956	9.866.895
I. Prihodi od prodaje robe	0,00	0,00	200.757	136.200
II. Prihodi od prodaje proizvoda i usluga	5.674.142	4.765.784	9.354.148	9.605.776
III. Prihodi od premija, subvencija, dotacija, donacija i sl.	7.684.326	6.585.124	50.124	105.377
IV. Drugi poslovni prihodi	22.395	19.914	24.927	19.542

Izvor podataka:Agencija za privredne registre, www.apr.gov.rs, sopstveni prikaz

Iz analize možemo zaključiti da kompanije posluju stabilno, da nije bilo velikih tržišnih oscilacija, i značajnih promena broja kupaca kroz period od dve posmatrane godine.

4.4.2. Analiza troškova

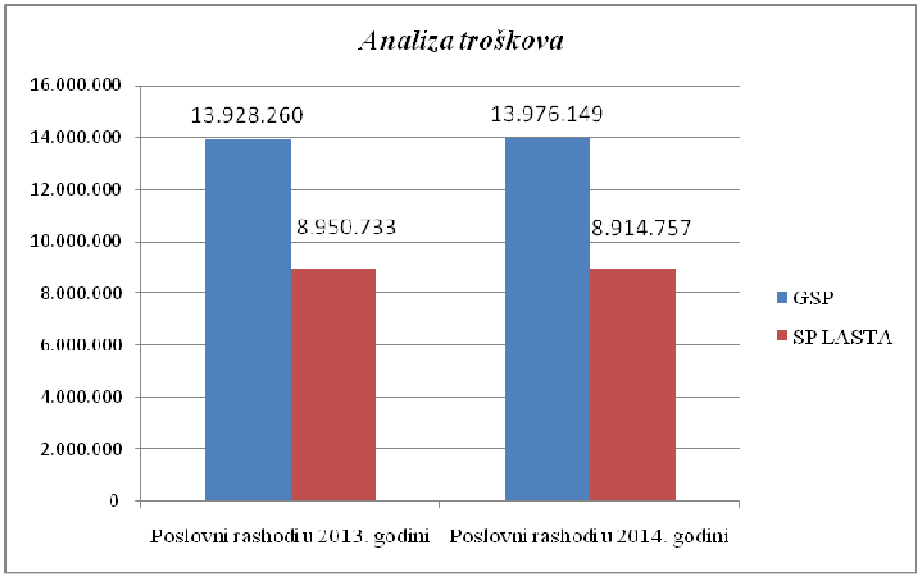
Ova analiza omogućava razumevanje strukture troškova ovih preduzeća, kao i razumevanja njihove delatnosti, odnosno samu raspodelu troškova koji su specifični zbog koncepta poslovanja, primene odgovarajuće računovodstvene politike, a i samih poslovnih odluka koje su donete u prošlosti. Sledi tabelarni prikaz:

Tabela 11: Prikaz strukture troškova za poslednja dva obračunska perioda

NAZIV POZICIJE	GSP		SP LASTA	
	2013	2014	2013	2014
B. POSLOVNI RASHODI	13.928.260	13.976.149	8.950.733	8.914.757
I. Nabavna vrednost prodate robe	5.702	3.917	186.196	127.569
II. Prihodi od aktiviranja učinaka i robe	186.588	135.464	51.391	38.223
III. Povećanje vrednosti zaliha nedovršenih i gotovih proizvoda i nedovršenih usluga	0,00	0,00	0,00	0,00
IV. Smanjenje vrednosti zaliha nedovršenih i gotovih proizvoda i nedovršenih usluga	0,00	0,00	0,00	0,00
V. Troškovi materijala	1.026.732	764.962	720.780	627.738
VI. Troškovi goriva i energije	4.198.488	4.461.527	2.820.310	2.861.973
VII. Troškovi zarada, naknada zarada i ostali lični rashodi	7.070.444	6.587.161	2.818.293	2.726.262
VIII. Troškovi proizvodnih usluga	157.779	204.228	1.417.138	1.620.661
IX. Troškovi amortizacije	1.354.775	1.749.646	676.701	645.214
X. Troškovi dugoročnih rezervisanja	29.992	39.864	0,00	0,00
XI. Nematerijalni troškovi	270.936	300.308	362.706	343.563

Izvor podataka:Agencija za privredne registre, www.apr.gov.rs, sopstveni prikaz

Slika 2: Analiza troškova

Izvor: Sopstveni prikaz autora

Ako povežemo analizu tržišnog učešća sa prethodnom analizom troškova možemo zaključiti da je logično da preduzeće GSP ima značajno veće troškove, što je srazmerno tržišnom udelu.

Zanimljivo je objasniti koji su to troškovi proizvodnih usluga koji su značajni i pored logičnih troškova u ovoj delatnosti, a to su troškovi goriva i energije i troškovi zarada, naknada zarada i ostali lični rashodi. Dakle, troškovi proizvodnih usluga se odnose na: troškove usluga na izradi učinaka, transportnih usluga (transportne usluge, PTT usluge, troškovi poštarine, i rent-a-car usluga), usluga na održavanju (tekuće, investiciono održavanje i održavanje vozila - stakla), zakupnina, sajmova, reklame i propagande, ostale proizvodne usluge (troškovi komunalnih usluga, zaštite na radu, zaštite životne sredine).

5. RACIO ANALIZA

Treća posebna hipoteza se definiše racio analizu, kao i pokazatelje unutar njega koji bliže određuju položaj među konkurencijom, a pre svega između preduzeća GSP i SP Lasta. Treća posebna hipoteza glasi:

- **Vršenje testiranja i analize pokazatelja profitabilnosti, likvidnosti, zaduženosti i perioda konverzije definiše položaj među konkurencijom.**

5.1. Pokazatelj profitabilnosti

Pokazatelj profitabilnosti je primarna motivacija svih investitora i podrazumeva sposobnost privrednog društva da u posmatranom periodu izveštava pozitivnu razliku između prihoda i rashoda. Razlika se naziva rezultat perioda.

Tabela 12: Prikaz pokazatelja profitabilnosti

NAZIV POZICIJE	GSP		SP LASTA	
	2013	2014	2013	2014
Neto margina	10,3%	32,19%	0,3%	5,37%
ROE – Stopa prinosa na kapital	0,00%	0,00%	1,1%	66,93%
Poslovna margina	4,8%	22,91%	7,4%	9,65%
ROA – Stopa prinosa na imovinu	2,3%	10,06%	6,3%	9,42%
ROIC - Stopa na investirani kapital	2,5%	6,11%	6,9%	12,86%
Stopa prinosa u primarnoj poslovnoj delatnosti	2,3%	10,15%	6,4%	9,95%

Izvor podataka:Agencija za privredne registre, www.apr.gov.rs, sopstveni prikaz

Kalkulacija prinosa na kapital nije moguća za privredna društva koje imaju negativan neto kapital. Svrha ovog pokazatelja je utvrđivanje stope rasta vlasničkog kapitala. Stoga je kod preduzeća GSP ovaj pokazatelj nula.

- **Neto margina** podrazumeva učešće neto rezultata u poslovnim prihodima. Nakon prethodne analize zaključujem da je u boljoj poziciji preduzeće GSP, dok preduzeće SP LASTA u 2014.godini ima pozitivnu neto marginu, ali ona je na samom minimumu učešća u poslovnim prihodima. Primetno je da kod oba preduzeća rezultat raste kroz posmatrani period.

❖ **ROE**[10] **– Stopa prinosa na kapital** predstavlja odnos neto rezultata (zarada koja pripada vlasnicima privrednog društva) i sopstvenog kapitala (uloga vlasnika). Svrha pokazatelja je utvrđivanje stope rasta vlasničkog kapitala. Iz rezultata možemo videti da preduzeće GSP tokom obe godine nema stopu prinosa na kapital, dok je kod preduzeća SP LASTA u 2013. godini znatno niža od 2014. godini i iznosi 66,93%.

❖ **Poslovna margina** je procenat poslovnog dobitka u poslovnim prihodima. Kod oba preduzeća dobijeni rezultat je pozitivan, ali se povećao iz 2013. u 2014. godinu.

❖ **ROA**[11] **- Stopa prinosa na imovinu** računa se deljenjem poslovnog rezultata sa poslovnom imovinom. Ovaj pokazatelj daje pozitivan rezultat, mada oba preduzeća su jako blizu negativnog rezultata.

❖ **ROIC**[12] **- Stopa prinosa na kapital** jednog društva daje najpravilniji rezultat ukoliko bi ono bilo finansirano isključivo sopstvenim izvorima. Rezultati ovog pokazatelja prate trend prethodnih, rezultati oba preduzeća su u porastu u posmatranom periodu. U izračunavanju ovog pokazatelja u čijoj formuli se nalazi stopa poreza na dobit, za nju sam koristila stopu od 15% i ona važi i za obe godine.

❖ **Stopa prinosa u primarnoj poslovnoj delatnosti** predstavlja pokazatelj profitabilnosti primarnih poslovnih aktivnosti privrednog društva. Rezultati ovog pokazatelja su u porastu kroz posmatrani period, mada bolji odziv ima preduzeće GSP.

Bitno je naglasiti da oba preduzeća imaju očigledan porast svih pokazatelja **u 2014. godini.** Zbirno iskazani pokazatelji profitabilnosti ukazuju da je preduzeće SP LASTA profitabilnija u odnosu na preduzeće GSP u 2013. godini, a taj trend se nastavlja i u 2014. godini. Naravno, ovi pokazatelji i pored toga ukazuju da su poslovanja ovih preduzeća na granici profitabilnosti, što jedino ne važi za pokazatelj koji se odnosi na stopu prinosa na kapital kod preduzeća SP Lasta u 2014. godini.

10 Na engleskom jeziku – Return on Equity
11 Na engleskom jeziku – Return on Assets
12 Na engleskom jeziku – Return on invested capital

5.2. Du Pont analiza

Ocene o preduzeću donose se na osnovu utvrđivanja povezanosti pojedinih finansijskih indikatora. Du pont analiza predstavlja detaljnije određivanje stope prinosa na kapital uz određeni broj faktora koji na istu imaju značajan uticaj.

$$\textbf{ROE} = \frac{Neto\ rezultat}{Poslovni\ prihodi} * \frac{Poslovni\ prihodi}{Poslovna\ imovina} * \frac{Poslovna\ imovina}{Kapital}$$

GSP:

ROE= (0 / 11.370.822) x (11.370.822/25.902.094) x (25.902.094/11.976.380) = **0**

SP LASTA:

ROE = (952.138/9.866.895) x (9.866.895/10.104.548) x (10.104.548/1.422.656) = 0,66926 x 100 = **66,93%**

Postoje dva rešenja kada je rezultat stope prinosa na kapital izuzetno nizak ili nepostojeći kao u slučaju kod preduzeća GSP, a to su:

1) Povećanje prodajne cene dobara/usluga – U tom slučaju dolazi do pada prihoda zbog smanjene tražnje čime se poništava efekat povećanja stope prinosa na kapital;

2)Smanjenje rashoda – Može dovesti takođe do pada prihoda od prodaje, jer su rashodi indirektno povezani sa kvalitetom određenih dobara/usluga.

5.3. Pokazatelj finansijske strukture

Pokazatelj finansijske strukture se odnosi na meru u kojoj privredno društvo koristi pozajmljene izvore finansiranja. Pored izraza zaduženost često se koristi i izraz finansijski leveridž. Neki od nedostataka pokazatelja zaduživanja su kamatni i valutni rizik, kao i smanjeni prinos vlasnicima. Prednosti su mogućnost velikih poslovnih poduhvata u uslovima ograničenih sopstvenih izvora finansiranja, kao i mogućnost povećanja prinosa vlasnicima.

Tabela 13: Prikaz pokazatelja finansijske strukture za oba preduzeća po godinama

NAZIV POZICIJE	GSP		SP LASTA	
	2013	2014	2013	2014
Racio struktura izvora finansiranja	1:1,07	0,86:1	0,24: 1	0,16:1
DR - Pokazatelj zaduženosti	48,34%	33,94%	79,21%	18,69%
Pokazatelj kamatonosne zaduženosti	27,26%	33,99%	56,53%	48,18%

Izvor podataka:Agencija za privredne registre, www.apr.gov.rs, sopstveni prikaz

❖ **Racio struktura izvora finansiranja** stavlja u odnos sopstveni i pozajmljeni kapital (1:1). Kada je rezultat iznad jedan – preovlađuju sopstveni, a kada je ispod preovlađuju pozajmljeni izvori finansiranja.

- Rezultat ovog pokazatelja ukazuje da kod preduzeća GSP u 2013. godini preovlađuju sopstvena sredstva nad pozajmljenim, ali to se menja u 2014.godini što je i logično s obzirom da su ovom preduzeću odobrena preostala sredstva u iznosu od 12 miliona evra.
- Rezultati kod preduzeća SP Lasta pokazuju da u posmatranom periodu preovladjuju pozajmljeni nad sopstvenim izvorima finansiranja.

❖ **DR[13]- Pokazatelj zaduženosti** stavlja u odnos pozajmljene izvore finansiranja i ukupnu imovinu. Možemo zaključiti da preduzeće GSP ima mnogo više pozajmljenih izvora finansiranja od preduzeća SP Laste i da je više zaduženo tj. da 33,94% poslovne imovine finansirano iz pozajmljenih izvora.

❖ **Pokazatelj kamatonosne zaduženosti** uzima u obzir činjenicu da pozajmljena sredstva iz svih izvora ne dolaze sa jednakim uslovima. Gruba podela podrazumeva kriterjum da li se na njih obračunava ili ne obračunava kamata. Racio kamatonosne zaduženosti u odnos sa poslovnom imovinom stavlja samo stavke na koje se uobičajeno obračunava kamata (bankarske kredite, finansijski lizing i sl.). Vrednost racija kamatonosne zaduženosti GSP-a je 33,99% što podrazumeva da se na taj iznos izvora finansiranja plaća kamata. Dok kod preduzeća SP Lasta vrednost racija iznosi 48,18% i ovo preduzeće shodno rezultatima ovog pokazatelja je više zaduženo.

13 Na engleskom jeziku – Debt radio

❖ Možemo zaključiti da preduzeće GSP finansira 33,94% svoje imovine iz pozajmljenih izvora, a na 33,99% se obračunava kamata. Dok preduzeće SP LASTA finansira 18,69% svoje imovine iz pozajmljenih izvora, a na 48,18% obračunava kamatu.

5.4. Pokazatelj likvidnosti

Likvidnost predstavlja sposobnost privrednog društva da redovno izmiruje svoje kratkoročne obaveze u roku dospeća. Pod njima smatramo one koje dospevaju u roku do godinu dana od sastavljanja finansijskih izveštaja. Za tu ocenu kratkoročne obaveze se stavljaju u odnos sa likvidnim sredstvima (obrtnom imovinom) privrednog društva.

Tabela 14: Prikaz pokazatelja likvidnosti

NAZIV POZICIJE	GSP		SP LASTA	
	2013	2014	2013	2014
Neto obrtni fond (iskazan u 000 dinara)	-4.093.369	-3.719.717	-4.329.697	-5.231.800
Tekući pokazatelj likvidnosti	35,9%	27,6%	31,9%	23,0%
Brzi ili pokazatelj reducirane likvidnosti	10%	6,3%	18,8%	18,3%
Pokazatelj gotovine	1,2%	0,2%	0,7%	4,9%

Izvor podataka:Agencija za privredne registre, www.apr.gov.rs, sopstveni prikaz

❖ **Neto obrtni fond** se izražava u apsolutnim novčanim jedinicama. Njegovim izračunavanjem dobićemo odgovor na pitanje da li preduzeće ima više kratkoročne imovine ili kratkoročnih obaveza. Ukoliko iznos kratkoročne imovine bude veći od kratkoročnih obaveza rezultat će biti pozitivan. U suprotnom, vrednost će biti negativna.

- Rezultati kod oba preduzeća su negativni, neto obrtni fond kod preduzeća GSP neznatno smanjuje svoje negativne vrednosti. U slučaju da se ovaj trend nastavi u nekoliko narednih godina, to će biti indikator jačanja likvidnosti. Kod SP Laste konstatujemo obrnutu situaciju. Zaključujemo da oba preduzeća imaju više kratkoročnih obaveza nego kratkoročne imovine, jer je neto obrtni fond negativan.

❖ **Tekući pokazatelj likvidnosti** predstavlja količnik obrtne imovine i kratkoročnih obaveza. On je racio oblik neto obrtnog fonda. Ukoliko je vrednost neto obrtnog fonda pozitivna, vrednost tekućeg racija će biti iznad 1, i suprotno. S obzirom na negativne vrednosti neto obrtnog fonda i pokazatelj tekuće likvidnosti u oba slučaja će biti manji od 1. U teoriji se smatra da je optimalan odnos ovih pozicija 2:1.

- Kao zaključak proizilazi slaba pokrivenost kratkoročnih obaveza obrtnom imovinom oba preduzeća.

❖ **Brzi racio ili pokazatelj reducirane likvidnosti** predstavlja znatno rigorozniju meru. Ovaj racio stavlja u odnos obrtnu imovinu u koju ulaze potraživanja, kratkoročni finansijski plasmani i gotovinski ekvivalenti i gotovina naspram pozicije kratkoročnih obaveza

- Rezultat preduzeća GSP-a je 0,06 , a rezultat preduzeća SP Laste 0,18 za 2014.godinu. Ovi rezultati prikazuju slabu pokrivenost kratkoročnih obaveza obrtnom imovinom od svega 6% kod preduzeća GSP, a kod preduzeća SP Lasta 18%.

❖ Pokazatelj gotovine predstavlja još rigorozniju meru likvidnosti koji u odnos sa kratkoročnim obavezama stavlja samo gotovinske ekvivalente i gotovinu.

- Kod preduzeća GSP ne postoji pokrivenost kratkoročnih obaveza gotovinom, a kod preduzeća SP Lasta je na nivou od 5% što znači da preduzeće nema dovoljnu količinu gotovine.

5.5. Pokazatelj poslovne aktivnosti (efikasnosti)

Pokazatelje poslovne aktivnosti obradićemo kroz koeficijente obrta.

❖ **Koeficient obrta kupaca** meri efikasnost naplate potraživanja i govori nam koliko puta u toku godine preduzeće naplati potraživanja od kupaca. Formula glasi:

$$\text{Koeficijent obrta kupaca} = \frac{NETO\ PRIHOD\ OD\ PRODAJE}{PROSEČAN\ SALDO\ KUPACA}$$

Kako bi preduzeće poslovalo likvidnije i imalo dovoljno gotovine za izmirenje tekućih obaveza zahteva se da prosečan period naplate bude što kraći. Takođe prosečan period je neophodno uskladiti sa kreditnom politikom dobavljača, jer ukoliko se ne poklapaju, odnosno ukoliko je kreditni period kod dobavljača kraći nego kreditni period koji mi odobravamo kupcima, preduzeće neće imati mogućnosti da ispunjava svoje obaveze blagovremeno i biće opterećeno plaćanjem zatezne kamate.

$$\text{Prosečan period naplate potraživanja od kupaca} = \frac{360}{KO\ KUPACA}$$

❖ **Period naplate potraživanja** predstavlja prosečan broj dana koji protekne od trenutka fakturisanja prodatih dobara do naplate potraživanja od kupaca. Može se zaključiti da GSP naplati svoja potraživanja za 33 dana, dok SP Lasta za 36 dana u 2014. godini. Visoka vrednost koeficijenta govori o efikasnoj politici kreditiranja i efikasnosti naplate. Sledi tabelarni prikaz:

Tabela 15: Prikaz koeficijenta kupaca i prosečnog perioda naplate potraživanja

	2013.		2014.	
	KO kupaca	Prosečan period naplate potraživanja u danima	KO kupaca	Prosečan period naplate potraživanja u danima
GSP	10,49	34	10,97	33
SP LASTA	7,96	45	10,09	36

Izvor podataka:Agencija za privredne registre, www.apr.gov.rs, sopstveni prikaz

❖ **Koeficient obrta dobavljača** meri efikasnost plaćanja obaveza i govori nam koliko puta u toku godine preduzeće izmiri svoje obaveze prema dobavljačima. Formula glasi:

$$\text{Koeficijent obrta dobavljača} = \frac{\text{UKUPNE NABAVKE NA KREDIT OD DOB.}}{\text{PROSEČAN SALDO DOBAVLJAČA}}$$

❖ **Period plaćanja obaveza** je prosečan broj dana koji protekne od trenutka prijema faktura do izmirenja obaveza prema dobavljačima. Možemo reći da GSP svoje obaveze plati nakon 101 dan, dok SP Lasta za 145 dana u 2014. godini. Tumačenje rezultata nije fiksno, jer je u praksi često drugačiji tok izmirenja obaveza. Plaćanje obaveza zavisi od nekoliko faktora, a to su: nakon koliko dana je definisano da obaveze moraju biti izvršene, kada dolazi faktura (da li kasni ili ne), period dok prođe kroz sistem preduzeća, pa sve do priliva sredstava kako bi obaveze mogle biti izvršene. Formula glasi:

$$\text{Prosečan period plaćanja obaveza dobavljačima} = \frac{360}{\text{KO DOBAVLJAČA}}$$

Tabela 16: Prikaz koeficijenta dobavljača i prosečnog perioda izmirenja obaveza

	2013.		2014.	
	KO dobavljača	Prosečan period plaćanja obaveza u danima	KO dobavljača	Prosečan period plaćanja obaveza u danima
GSP	0,87	413	3,58	101
SP LASTA	1,05	343	2,49	145

Izvor podataka:Agencija za privredne registre, www.apr.gov.rs, sopstveni prikaz

❖ **Koeficient obrta zaliha** meri efikasnost plaćanja obaveza i definiše koliko puta u toku godine preduzeće izmiri svoje obaveze prema dobavljačima. Formula glasi:

$$\text{Koeficijent obrta zaliha} = \frac{\textit{NETO PRIHOD OD PRODAJE}}{\textit{PROSEČNA VREDNOST ZALIHA}}$$

Tabela 17: Prikaz koeficijenta zaliha i prosečnog perioda konverizije zaliha

	2013.		2014.	
	KO zaliha	Prosečan period konverzije zaliha u danima	KO zaliha	Prosečan period konverzije zaliha u danima
GSP	7,54	48	5,62	64
SP LASTA	46,83	8	54,41	7

Izvor podataka:Agencija za privredne registre, www.apr.gov.rs, sopstveni prikaz

❖ **Period konverzije zaliha** je prosečan broj dana koji protekne od trenutka prijema faktura od dobavljača do isporuke gotovih dobara i usluga kupcima. Zaključujemo da GSP može da proda svoje usluge za 64 dana, a SP Lasta za 7 dana u 2014. godini.

6. FORENZIČKO RAČUNOVODSTVO

"Ukoliko postoji rešenost da se iskoristi druga osoba, maštovitost onoga ko želi da počini kriminalnu radnju može biti beskrajna". [14]

" *Forenzičko računovodstvo* predstavlja primenu istraživačkih I analitičkih veština sa ciljem rešavanja finansijskih pitanja na način koji je u skladu sa standardima koje zahtevaju sudovi. Važno je istaći da forenzičko računovodstvo nije ograničeno samo na sprovođenje finansijskih istraga koje za posledicu imaju gonjenje sudskim postupkom, međutim, ako je to svrha, istraga I analiza moraju zadovoljavati standarde koje zahteva nadležni sud. "[15]

Oblast forenzičkog računovodstva definisano četvrtom posebnom hipotezom koja glasi:

- ✓ **Neophodno je u što većoj meri objasniti značaj forenzičkog računovodstva, njegovih ciljeva, zadataka, osnova (polaznih tačaka) i tehnika, kao i definisati koje osobine mora posedovati forenzički računovođa.**

6.1. Cilj, zadatak i tehnike forenzičkog računovodstva

Cilj forenzičkog računovodstva je pre svega preventivno delovanje u vidu otkrivanja potencijalnog nastanka privrednog kriminala, kao i sprečavanja nastanka kriminalnih radnji. Takođe, forenzičko računovodstvo ima za cilj smanjenje rizika od prevara, prepoznavanje rizičnih situacija, dodeljivanje crvenih zastavica i na kraju, otkrivanje izvršenih prevara u finansijskim izveštajima. Primarni cilj forenzičkog računovodstva fokusira se na najgori scenario tj. Ppotrebu za sudskim postupkom. Forenzičke računovođe često budu pozivani da učestvuju, procenjuju, tumače.., sveobuhvatno rečeno, da rade u građanskim i krivičnim parnicama do kojih dolazi.

[14] Revizija kriminalne radnje i forenzičkog računovodstva, John Wiley, Savez RR Srbije, 1995. Godine, strana 4

[15] Hoopwood Wiliam S., Leiner Jay J, Young George R.. , Forenzičko računovodstvo, Univerzitet Singidunum, 2014, strana 3

Zadatak forenzičkog računovodstva jeste ocenjivanje sprovođenja zakonitosti,pravinosti i stručnosti evidentiranja i istraživanja. Prvi oblici se javljaju u XIX veku, dok je prva knjiga objavljena tek 1982. godine.

Razvoj forenzičkog računovodstva je jako bitan i neophodan, jer se broj kriminalnih kradnji povećava iz godine u godinu, sve je veći broj slučajeva korupcije i podmićivanja, dok na sve ovo, statistika kaže da je trećina njih otkrivena slučajno. Zato je potrebno minimizirati mogućnost svesnog krivotvorenja finansijskih izveštaja što dalje povlači i smanjenje pogrešne slike trenutnog stanja preduzeća. Ukoliko se krivotvorenje ne suzbije, ono ima negativne posledice po sve korisnike I interesne grupe finansijskih izveštaja. Investitori i vlasnici gube kapital i prinos, zaposleni gube zaradu, a poverioci ne mogu da naplate potraživanja.

Forenzičko računovodstvo je jako kompleksno i temeljno. Predstavlja dubinsko istraživanje raznih "događaja". Polazne tačke u forenzičkom računovodstvu su:

- neočekivan visok dobitak/gubitak – mogu proisteći iz velikih prihoda I rashoda. Ova pozicija je najčešće sa malim procentualnim učešćem, a pritom se u bilansu pojavljuje povremeno. Malverzacije koje mogu nastati u okviru ove pozicije: neuobičajeno visoki otpisi imovine pogotovo u IV kvartalu, pa onda i vraćanje otpisane vrednosti u I kvartalu naredne godine u korist prihoda.
- neoubičajene transakcije pogotovo na kraju godine- između ostalog, prouzrokovale su nastanak jedne od najvećih prevara u Evropi koja je označena kao Afera Parlamata. Parlamata je jedna od najvećih italijanskih kompanija koja je svoju zaradu precenila za oko 14,5 milijardi dolara. "Počionioci prevara u Parlamatu koristili su metod prikrivanja obaveza, prebacivanjem duga na povezana predzeća, daleko od sedišta kompanije"[16]
- agresivan menadžment – menadžment pristupa ovoj metodi najčešće u IV kvartalu kada uoče da nije moguće ostvaranje plana tekuće godine. Tada menadžment najčešće pribegava odlaganju plaćanja obaveza, prodaje po niskim cenama, pospešivanju naplate potraživanja. Ove metode su u okviru važeće regulative finansijskog izveštavanja, ali kada dođe do fakturisanja, može doći do kršenja regulative ukoliko se fakturišu nerealno visoki iznosi i priznaju fiktivni prihodi.

[16] Soltani B., Revizija – Međunarodni pristup, Mate doo, Beograd 2010., strana 548-549 i 564

❖ neefikasne interne kontrole I revizija – čije postojanje je neophodno, nakon konstatovanja postojanja mogućih krivotvorenih pozicija, forenzički revizor dodeljuje crvene zastavice i počinje sa sprovođenjem forenzičkih tehnika u cilju utvrđivanja precenjenog/podcenjenog rezultata. Među najzastupljenijom metodom detekcije su horizontalna i vertikalna analiza bilansa, kao i racio analiza koja je izvršena u prvom delu rada. Delotvorne metode su i iznenadna ekstrna revizija, efikasne interne kontrole i interne revizije koje su aktivno uključene u detekciju prevara i dodeljivanja crvenih zastavica.. Pored ovih, postoji i Beneish M-score, koji je baziran na 5 ili 8 finansijskih racia i predstavlja specifičnu metodu kojom se može utvrditi da li je došlo do precenjenog/podcenjenog rezultata.

Da bi se sprečile ili bar suzbile kriminalne radnje potrebno je da preduzeće ima:

- profesionalan top menadžment
- efikasan sistem interne kontrole
- strateške ciljeve
- poslovno-organizacijski red

Forenzičko računovodstvo se deli na dva široka područja:[17]

1.Istražno računovodstvo u koje spadaju:

- Finansijsko kriminalistička ispitivanja
- Forenzička revizija

2. Sudska praksa koja se deli na:
    - Konsultantske usluge
    - Usluge finansijskog veštačenja i na ostale usluge.

[17] Petković Aleksandar, Forenzčka revizija, 2010. godine

Tehnike forenzičkog računovodstva su teorijiski podeljene u dve kategorije. Upotrebljavaju se neke specifične metode, dok se koriste i tehnike tradicionalnog računovodstva.

1. ***Benfordov zakon*** – ima široku primenu u finansijama i predstavlja matematičku metodu kojom se ispituje verovatnoća, a posmatra se razlika između Benfordove veličine iveličine do koje dođemo posmatranjem.

2. ***Tehnike pretraživanja podataka (data mining tehniques)*** – predstavljaju set tehnika pomoću kojih je moguće automatsko pretraživanje velike skupine podataka sa ciljem pronalaska potrebnih informacija, koje će pomoći u otkrivanju prevarnih radnji.

3. ***Racio analiza*** – ima analitičku ulogu u forenzičkoj reviziji. Pomoću određenih analiziranih podataka može se doći do određenih pokazatelja. Svaki od recia ima veliki značaj, jer oni predstavljaju dobru osnovu i trag u otkrivanju potencijalnih kriminalnih radnji.

4. ***Teorija relativne veličine faktora*** – koristi se kao analitičko sredstvo koje je zasnovano na upoređivanju dve veličine i to kao raco velikog broja u odnosu na drugi veliki broj. Definiše se goranja granica, a sve vrednosti izvan treba ispitati.

5. ***Kompjuterski podržane tehnike revizije*** – jesu one tehnike koje se praktično primenjuju u poslovima revizije, forenzičkog računovodstva i forenzičke revizije kroz informacione tehnologije. Postoje dve varijante softvera (softver ekstraktovanih podataka i softver finansijske analize). Pomoću njih olakšano je manipulisanje podacima - računima, potraživanjima i obaveza prema dobavljačima. Kroz njih možemo detaljno pregledati određene transakcije, uvideti nezakonitosti, nepravilnosti, neobičnosti, pa vršiti obračun unutar računovodstvenog sistema. Sve sumnjive transakcije treba obavezno proveriti.

6.2. Forenzički računovođa

Forenzički računovođa je onaj poseduje opšta profesionalna znanja iz oblasti računovodstva i revizije, koji ima forenzičke veštine, koji istražuje slučaj finansijske prevare, koji na profesionalan način utvrđuje stvarno stanje privrednog subjekta, a nakon završenog postupka može biti učesnik u sudskom sporu.

U sadašnjem poslovnom svetu postoji velika tražnja za ovom profesijom, jer forenzički računovođa pored toga što objedinjuje gore spomenute oblasti, bitno je poznavanje kriminalnih šema, znakova upozorenja i drugih naznaka koje mogu biti u vezi sa određenim kriminalnim radnjama, nova saznanja u vezi sa kriminalnim radnjama, poznavanje koraka u istraživanju kriminalnih radnji (naročito dokaza), profesionalnih organizacija iz ove oblasti, sertificiranje iz ove oblasti, karakteristika koje se tiču socijalnog aspekta i aspekta ponašanja kod počinilaca kriminala i ostalih.

Forenzičke računovođe moraju imati rezultate koji su na visokom nivou pouzdanosti i odgovoriti na pitanja poput: ko je uključen u prevaru, u kom periodu, kako se to dogodilo, kako se otkrila prevara i da li je mogla biti otkrivena ranije, šta se može učiniti da se to ne ponovi i mnoga druga.

Reč *forenzički*, potiče od latinskog prideva forensic, što u prevodu znači onaj koji je na trgu.[18] U slobodnom prevodu može se reći da je to osoba koja je u centru svih poslovnih događaja koji se vezuju za prevarne radnje u jednom entitetu.

Prema istraživanju AICPA, ključne osobine forenzičkog računovođe su analitičnost, odgovornost, intuitivnost, pouzdanost, samouverenost, organizovanost, fokus na detalje, etičnost, pronicljivost, istrajnost, skepticizam, sposobnost rada pod pritiskom, prilagodljivost i druge. Veštine koje forenzički računovođa treba posedovati su efektivna usmena komunikacija, pojednostavljivanje informacija, identifikacija ključnih pitanja, revizorske, istražne tehničke, veštine intervjuisanja i druge veštine. Upotpunjavanjem osobina i veština još treba dodati i posedovanje "šesto čula" koje se stiče radnim iskustvom.

Zadaci forenzičkog računovođe su obavljanje analitičkih procedura, njene interpretacije, sumiranja i prezentovanja dobijenih rezultata.

Analitičke procedure imaju 3 faze:

- preliminarnu (određuju tačke/pozicije sa visokim stepenom rizika od prevare);

- nezavisnu (process prikupljanja podataka, usklađivanja dokumentacije i njene verodostojnosti);

- konacnu kada se dobijaju krajnji rezultati istraživanja i donose zaključci.

[18] Bošković M., Kriminološki rečnik, Matica Srpska, Novi Sad 1999. godine

7. FORENZIKA I PREVARE

Finansijske prevare i obmane po vrsti spadaju u par definisanih kategorija kriminala, a to su: Privredni kriminal, imovinski kriminal, kriminal belog okovratnika (white collar crime) i delom u politički kriminal. U mnogo čemu privredni i imovinski kriminal se prepliću i suštinski ne razlikuju. Predstavljaju jako rasprostranjene vidove kriminala, u čijem centru se nalazi materijalna dobit. Poznato je da "Zločin belog okovratnika ostavlja mrlje od mastila, umesto mrlja od krvi" [19] Ovi ljudi kradu olovkama i kompjuterima, kroz sisteme, baze podataka, umesto fizičke krađe.

Osnovni pojmovi koji se odnose na istraživanje nezakonitih postupaka u računovodstvu i reviziji su: [20]

- **Nezakonski postupci** – počinjena dela to jest transakcije, koje su u suprotnosti sa zakonom, a mogu biti počinjeni od strane revizorovog klijenta ili u korist preduzeća od strane zaposlenih. Ovi postupci mogu biti namerni ili nenamerni, dok neki od njih mogu biti i nepravilnost.
- **Omaška** – nenamerno netačno prikazivanje evidencija ili izveštaja
- **Nepravilnost** – namerno netačno prikazivanje evidencija ili izveštaja i pronevera sredstava određenog tela
- **Prevara** – nepravilnost koja sadrži i krivične elemente prisvajanja sredstava i nezakonske koristi

Postoji nekoliko vrsta prevare:

- Pronevera – protivpravno prisvajanje sredstava praćeno lažnim unosima i zataškavanjem
- Potkradanje – jednostavna krađa, uzimanje, prisvajanje
- Greške – nenamerne netačne tvrdnje, propusti iznosa, pogrešno knjiženje, nastaju usled nemara zaposlenih

19 Stanišić M., Revizija, Univerzitet Singidunum, Beograd 2012. , str 189

20 Stanšić M., Revizija, Univerzitet Singidunum, Beograd 2012., strane 189-192

❖ Prevara zaposlenih – korišćenje lažnih dokumenata, korišćenje službenog položaja, prekoračenje ovlašćenja. Postoje tri faze: čin obmanjivanja, konverzija novca/imovine, zataškavanje

❖ Prevara menadžmenta – ova vrsta prevare pogađa investitore i poverioce, kroz krivotvorene finansijske izveštaje, karakteriše se kao čin ili propust

Finansijske prevare i obmane su globalni problem za preduzeća širom sveta. Metode minimiziranja i otklanjanja ovog problema se razlikuju po državama, jer svaka od njih ima svoje mere i politiku suzbijanja istog, pa su takvi i rezultati – negde minimizirani, a negde još uvek na visokom nivou. Jedno je sigurno - ovaj problem je konstantan i pretnja je svakoj organizaciji.

Što duže prevara traje, prouzrokuje veće finansijske štete. Postoje pasivne i aktivne metode uočavanja prevara.

❖ **Pasivne metode** su rasprostranjenije i u njih spadaju: priznanje, eksterna revizija i slučajno otkrivanje. Ove metode prouzrokuju veću materijalnu štetu, s obzirom da se koriste kada je šteta već učinjena.

❖ **Aktivne metode** uočavanja su anonimna dojava, interna revizija, aktivno praćenje rada zaposlenih i iznenadna revizija – predstavljaju tekuće metode koje otkrivaju prevaru u ranoj fazi i ograničavaju nivo potencijalne prouzrokovane štete.

Nažalost, mnogo privrednih društava se vodi mišlju "ne može se to dogoditi nama" i time nemaju svest koliko prostora ostavljaju za mogućnost prevare. Zaboravljaju da nijedan entitet nije imun na ovu pretnju. Analiza koju je izvršilo Udruženje ovlašćenih ispitivača kriminalnih radnji ima za cilj podizanje svesti, kao i podržavanje programa i kontrole za borbu protiv prevara širom sveta.

Najveći broj slučajeva događa se u SAD-u (48%), zatim u Južnoj Africi (12,8%), dok Istočna Evropa zajedno sa Zapadnom Azijom zauzima peto mesto (5,8%).[21]

Analiza obuhvata 1,483 slučaja koja su proizvela 3 biliona američkih dolara štete, a posledica su finansijskih prevara i obmana u više od 100 zemalja. Prema istraživanju svako pravno lice zbog prevara na godišnjem nivou izgubi 5% svojih prihoda. Na svetskom nivou taj gubitak iznosi više od 3.500 milijardi američkih dolara. Prosečno vreme koje je potrebno od momenta prevare do njenog otkivanja prijavljivanjem Udruženju ovlašćenih ispitivača kriminalnih radnji je 18 meseci.

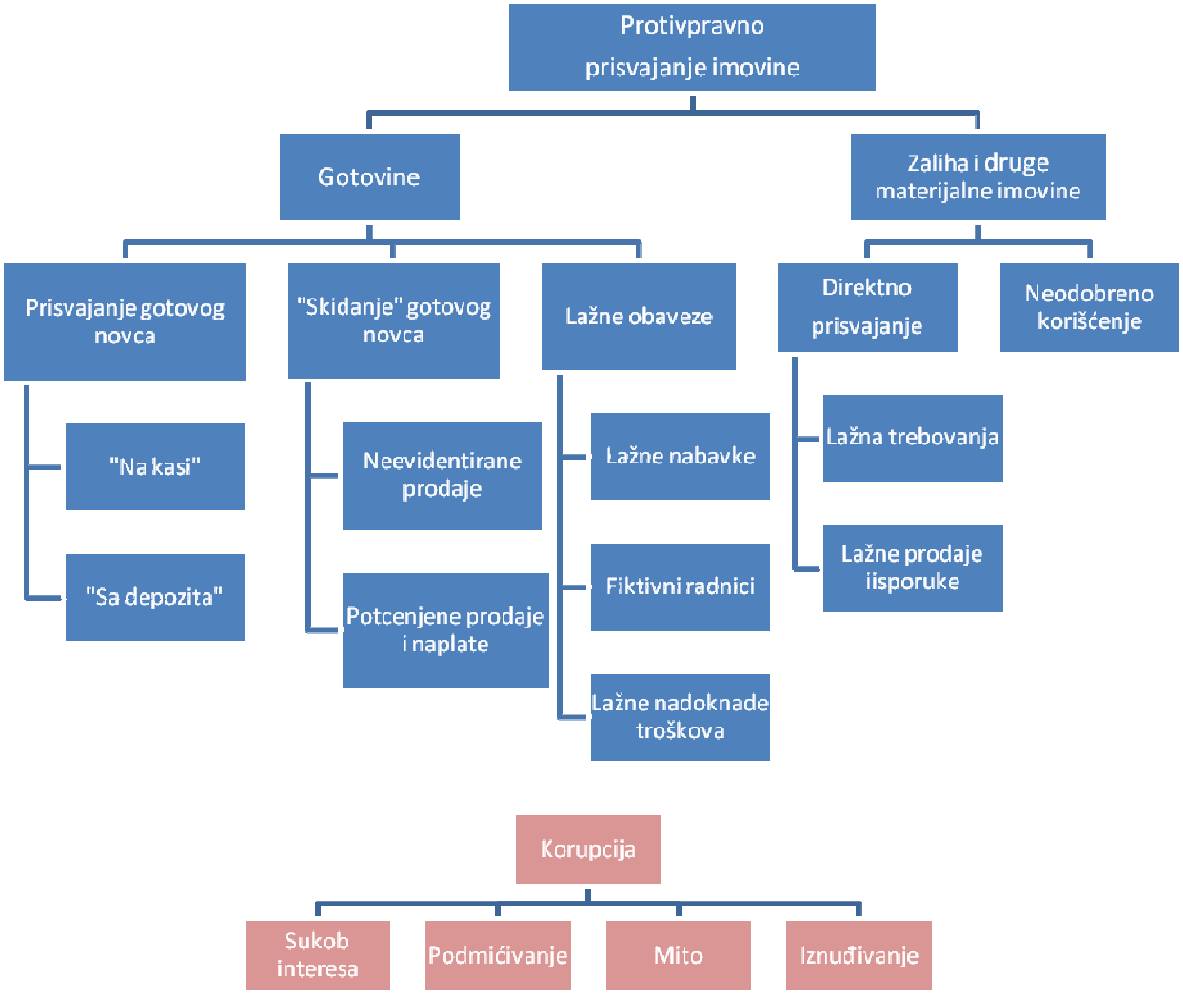
21 2014 Report to the Nations

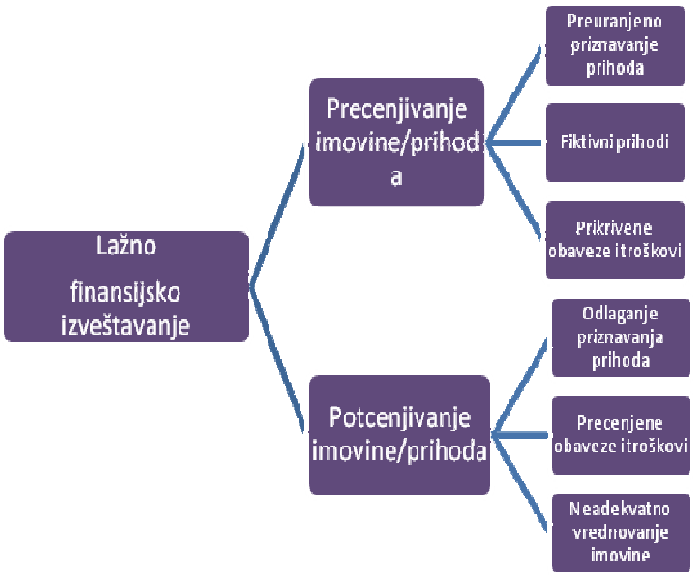
Zanimljivo je to, da po ovom istraživanju veća materijalna šteta nastaje u preduzećima gde je broj zaposlenih ispod 100, čak $154,000, dok u preduzećima gde je broj zaposlenih iznad 100, šteta iznosi $120,000. Što počinilac ima veći autoritet, to je gubitak srazmeno veći. Vlasnici/direktori su počinioci u 19% slučaja sa prouzrokovanom prosečnom štetom od $500,000. Zaposleni se pronalaze u 42% slučaja sa $75,000, dok mendžeri srednjeg ranga su počinioci u 36% slučajeva sa prosečnim prouzrokovanim gubitkom od $130,000.

Iz tog rezultata proizilazi činjenica da jedan izvršilac prouzrokuje štetu do $80,000, a dva ili više izvršilaca $300,000. Skoro 30% ovog istraživanja pokazuje da su uključene dve od pomenute tri najčešća oblika prevare.

Najčešća odeljenja u kojima se vrši prevara su: računovodstvo, prodaja, nabavka, finansije, korisnički servis i viši nivoi menadžmenta.

Sledi prikaz osnovne kategorije i njihovi najzastupljenijih podkategorija:

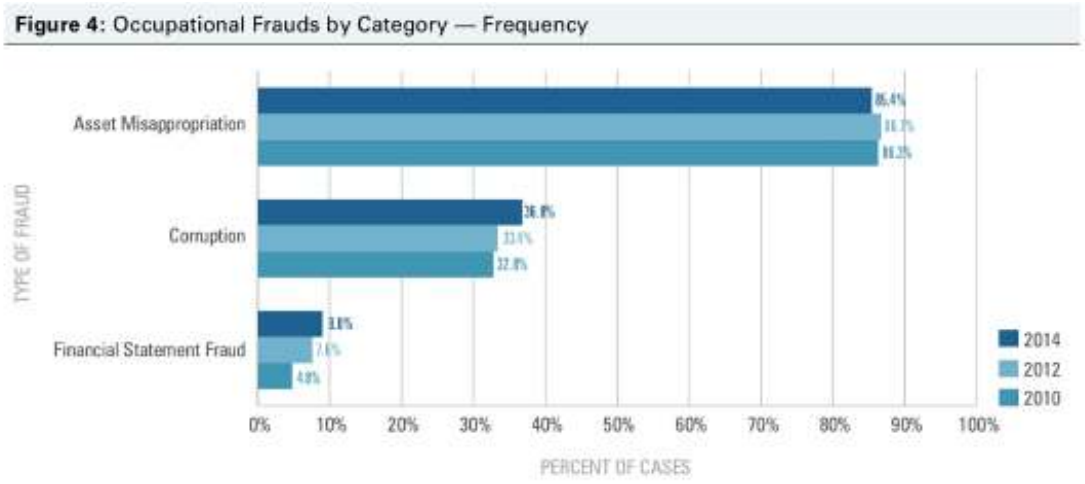

Izvor: Association of Certified Fraud Examiner (ACFE), 2014. Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse

Od tri osnovne vrste finansijskih prevara, protivpravno prisvajanje sredstava je najčešći vid prevare sa učešćem od 85% od ukupnog analiziranog broja slučajeva. Korupcija čini jednu trećinu ukupnog broja Dok je lažno finansijsko izveštavanje predstavlja najmanje zastupljen oblik.

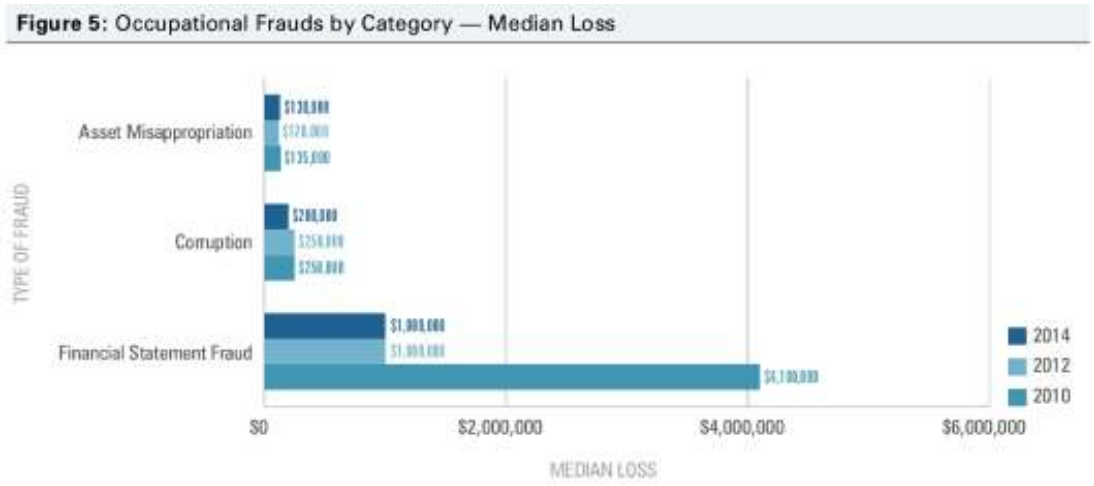
Slika 3: Učestalost osnovnih vrsta finansijskih prevara po kategorijama

Izvor: Association of Certified Fraud Examiner (ACFE), 2014. Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse.

Lažno finansijsko izveštavanje je najmanje zastupljena vrsta prevare shodno izveštaju ACFE za 2014. godinu, ali ono nanosi najveću štetu sa gubicima od $1 milion do $4 miliona dolara. Korupcija povlači sa sobom štetu u rasponu od $200 - $250 hiljada dolara, dok protivpravno prisvajanje sredstava nosi najmanju štetu i to u iznosu od $120 - $135 hiljada dolara.

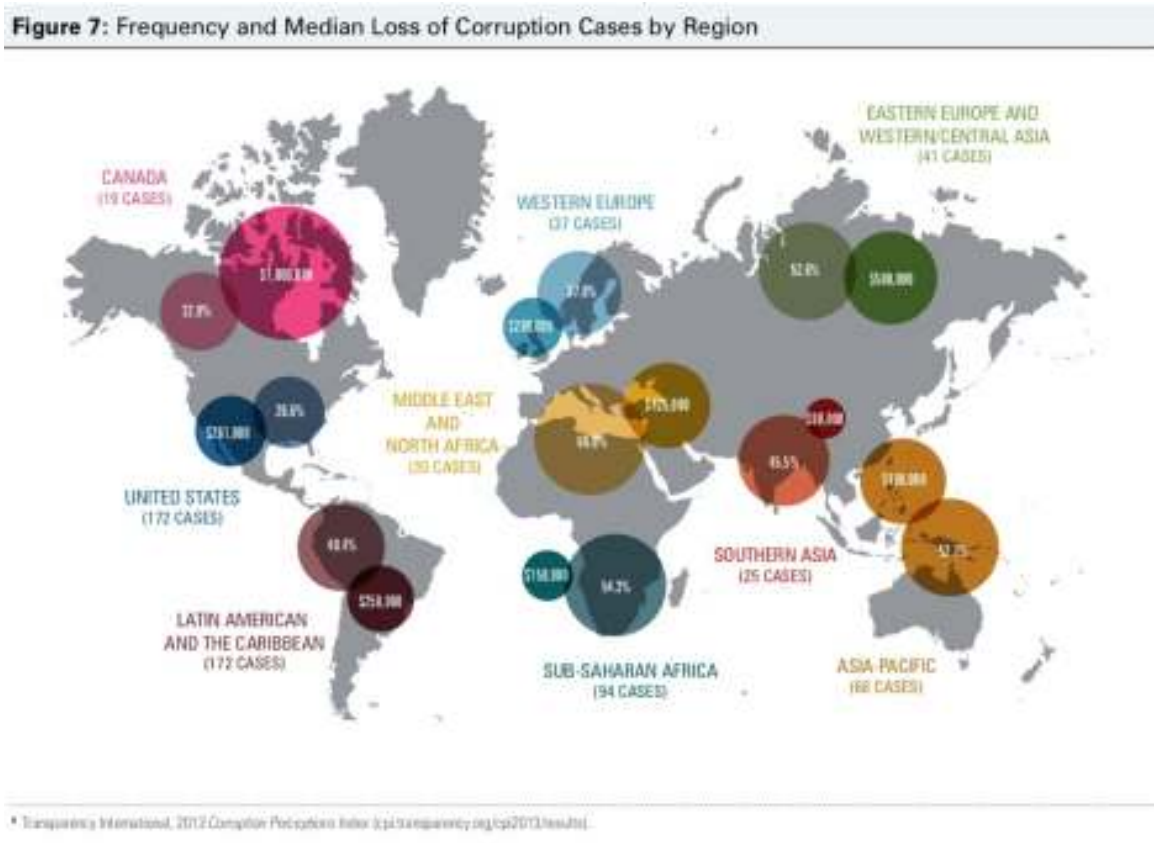
Slika 4: Iznos gubitka osnovnih vrsta finansijskih prevara po kategorijama

Izvor: Association of Certified Fraud Examiner (ACFE), 2014. Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse.

Na sledećoj slici prikazan je broj prijavljenih slučajeva korupcije po regionima,kao i prosečan gubitak prouzrokovan ovom vrstom prevare.

Slika 5: Prijavljeni slučajevi korupcije ACFE-u po regionima za 2014.godinu

Izvor: Association of Certified Fraud Examiner (ACFE), 2014. Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse.

Najveći procenat prijavljenih slučajeva korupcije je na Bliskom Istoku i Severnoj Africi, čak 66% , dok sa sobom nosi najveću štetu korupcija u Kanadi u iznosu od $1 milion dolara.

7.1. Počinioci prevare

Počinioci prevare se kriju iza stručnog termina – Kriminal belog okovratnika (prim. prev. white collar crime). Ovaj kriminal ne izaziva veliku pažnju javnosti, policije, kao ni pravosudnih organa. To je proisteklo iz činjenice da su ovi kriminalci dobro situirani, kao i najverovatnije povezani sa nekim delovima vlasti. Takođe, ovaj kriminal ne sadrži nasilje, što ga još više udaljava od žiže javnosti.

Ovi kriminalci nemaju jasno i precizno definisan profil, ali ih spaja odelo. Dakle, to su ljudi koji su obrazovani, najčešće imaju fakultetsku diplomu, u najvećem broju slučajeva nikada nisu bli osuđivani ili optuženi – može se reći izgledaju i ponašaju se neupadljivo.

Najveći procenat počinioca prevare ima između 31 i 45 godina, radno iskustvo i nalazi se na visokim pozicijama u preduzeću. Verovatno je da imaju porodicu, da su društveno privatljivi, nisu tetovirani, a često su i članovi crkve. Uz sve prethodno navedeno, najčešće izvode prevare sami, čak 70% slučajeva. [22]

Prema ACFE-ovom istraživanju najčešči počinioci prevare su zaposleni sa određenim nivoom ovlašćenja, zatim menadžeri i na kraju vlasnici/direktori. Obrnuto proporcionalno je kada je u pitanju iznos štete koji je nanet. Što se tiče pola počinioca ne iznenađuje da preovlađuju muškarci sa 66,8% , dok žene imaju 33,2%. Zanimljiv je podatak da jedino u Severnoj Americi i Kanadi polovi su skoro izjednačeni.

[22] Stanišić M., Revizija, Univerzitet Singidunum, Beograd 2012. Godina, strana 193

7.2. Motivi počinioca prevare

Istraživanja pokazuju da u suštini u svakom privrednom subjektu postoje zaposleni koji su jednostavno nepošteni i uz priliku verovatno bi podkradali preduzeće u kojem rade. Jedan deo zaposlenih u preduzeću bi izvršili prevaru ukoliko su pod stresom ili prisustvuju prethodno navedenom slučaju. Definitivno je da uvek postoji onaj deo radnog kolektiva koji je pošten i lojalan prema preduzeću za koje radi i ne bi krali ni pod kakvim okolnostima.

Pri definisanju motiva ispituju se okolnosti u kojima prevara nastaje. Postoji trougao koji definiše početak svih nezakonitih radnji. Taj trougao obuhvata:

- **Pritisak** koji se odnosi na finansijski momenat počinioca. Ovaj pritisak se javlja u trenutcima kada je novac počiniocu neophodan ili čini prevaru iz navike;
- **Prilika** koja se odnosi na idealnu situaciju kada je prevaru moguće izvršiti;
- **Stav** podrazumeva način ophođenja i razmišljanja samog počinioca prema prevari. Uglavnom su to izgovori zbog čega on to radi, a neki od primera su: “meni je to potrebnije nego drugima”, “neće njima zafaliti”, “samo sam pozajmio, vratiću”, “niko neće biti povređen”i drugi.

8. PRAVNE OSNOVE FORENZIKE

Kako su finansijske prevare i obmane krivična dela na početku ovog dela rada navodim definiciju krivičnog dela prema Krivičnom zakoniku Republike Srbije:

"Krivična dela su sva ona dela zakonom predviđena kao takva, koja su protivpravna i koja je skrivljena." Svako činjenje ili nečinjenje definisano zakonom kojim se ugrožavaju društvene vrednosti na koje društvo reaguje zakonom definisanim krivičnim sankcijama.

U finansijskim izveštajima krivičnim delom se smatra svaka radnja koja je "izvršena od strane službenog lica, koja je u zakonu propisana kao krivično delo, i koja u svom načinu izvršenja umesto sile i pretnje, koristi obmanu kao sredstvo pribavljanja protivpravne imovinske koristi, a za posledicu ima materijalno značajne pogrešne iskaze u finansijskim izveštajima." [23]

Postoje

- **Krivična dela protiv imovine** (krivično delo prevare, prevara u osiguranju, neosnovano dobijanje i korišćenje kredita i druge pogodnosti, sitna krađa, utaja, prevara itd.)
- **Krivična dela protiv privrede** (falsifikovanje novca, hartija od vrednosti, platnh kartica itd.)
- **Krivična dela protiv intelektualne svojine** (povreda moralnih prava autora ili interpretatora, neovlašćeno iskorišćavanje autorskog dela ili predmeta srodnog prava, neovlašćeno korišćenje tuđeg dizajna itd.)[24]

Pored ovih grupa u Krivičnom Zakoniku Republike Srbije[25] definisana su i mnoga druga krivična dela poput utaje, iznude, zelenaštva, pranja novca, zloupotrebe monopolističkog položaja, prouzrokovanje stečaja, obmanjivanje kupaca. Za sva krivična dela Zakon predviđa sankciju.

23 Petković Aleksandar, Forenzička revizija, "Proleter" AD Bečej, 2010., str 16

[24] Prof dr Marija Kostić, Pravne osnove forenzike – Power Point prezentacija, Univerzitet Singidunum

[25] Krivični Zakonik Republike Srbije ("Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014)

Sankcija je deo pravne norme i prestavlja reakciju države i državnih organa na kršenje pravnih normi, koja se javlja u dva oblika: pozitivna ili negativna sankcija. Sankcija može biti u vidu: kazne – zatvora, novčane kazne, rada u javnom interesu i oduzimanja vozačke dozvole. Naravno, postoje i preventivna rešenja u vidu uslovne osude i sudske opomene.

U okviru pravne regulative, 2002. godine donet je antiprevarni i antikorupcijski akt: Sarbanes-Oxley Act (SOX)[26] Federalni Zakon Sjedinjenih Američkih Država. Drugi naziv za ovaj Zakon je Zakon o koruptivnim i kriminalnim računovodstvenim prevarama. Donešen je kao odgovor na korporativne skandale sa ciljem da se povrati poverenje u istinitost i pouzdanost finansijskih izveštaja. Ovaj Zakon štiti lica koja prijavljuju kriminal u privrednim subjektima u kojima rade. Predviđene zakonske kazne kreću se do 20 godina zatvora.

Temelj pravnih osnova forenzike je, kako je već pomenuto, Krivični zakonik Republike Srbije, koji obuhvata 35 glava i 430 krivičnih dela. Okrivična dela se svrstavaju po srodnosti. Ovaj zakonik primenjuje se, kako sam naziv kaže, na teritoriji Republike Srbije

Peta posebna hipoteza glasi:

- **Pravne osnove forenzike zasnovane su na poslovnoj (računovodtvenoj) forenzici koja predstavlja skup znanja i metoda u borbi protiv poslovnih prevara i borbi protiv korupcije.**

Poslovna forenzika je opšti pojam koji definiše bilo koju ekonomsku istragu, čiji ishod može dovesti do pravnih i drugih posledica.

Poslovni (računovodstveni) forenzičari objedinjuju znanja iz oblasti računovodstva, eksterne revizije, interne revizije i kontrole, analize finansijskih izveštaja, prava i sudske prakse, dodatna znanja i iskustva u istraživanju ekonomskih prevara i poznavanje građanskog i krivičnog postupka.

Forenzičari su stručna lica koja imaju za cilj otkrivanje prevare, uz prikupljanje dokaza koji moraju biti upotrebljivi u sudskoj parnici, i koje forenzičar po potrebi dokazuje na sudu.

[26] "Public Company Accounting Reform and Investor Protetction Act (in the Senate)" and „Corporate and Auditing Accountability and Rensponsibility Act" (in the House)

Poslovi, zadaci i aktivnosti koje obavljaju poslovni (računovodstveni) forenzičari nisu u potpunosti definisani, niti su laki za tumačenje, jer su forenzičke računovođe glavna spona sa istražiteljima i celokupnom sudskom praksom. Jako je važno da prioritet u istrazi bude samo čuvanje dokaza, kao i da se svi računari i dokumentacija dobro zaštite od mogućeg pokušaja osumljičenih da menjaju ili brišu podatke.

Vrste poslovnih (računovodstvenih) forenzičara:

- Državni inspektori
- Interni revizori – forenzičari
- Komercijalni računovodstveni forenzičari (Forenzičari računovođe i revizori prevara)[27]

8.1. Mere predostrožnosti protiv prevara u knjigovodstvu

Mere predostrožnosti potrazumevaju radnje koje se blagovremeno preduzimaju, tačnije, pre samog nastanka prevare odnosno bilo koje kriminalne radnje. One moraju biti stroge, u skladu sa Zakonom i važećom regulativom, jasne i dobro utvrđene, primenjivane, a pre svega odgovarajuće za određeni privredni subjekat.

Cilj mera predostrožnosti jeste suzbijanje nastanka budućih mogućih prevarnih radnji. Njihov značaj se ogleda u boljem poslovanju, realnijih prikazom finansijskih izveštaja i položaja samog preduzeća na tržištu, a šire gledano i na tržište, njegov rast i razvoj, kao i na sam kvalitet istog.

"Nezakonite radnje pranja novca u najširem smislu obuhvataju radnje kojim se prikriva veza između izvora finansiranja i njihove krajnje upotrebe. Kada je reč o organizovanom kriminalu, on obuhvata prikrivanje izvora krivo stečenog novca tako da deluje kao da potiče od legitimnih izvora. Drugim rečima, ovim procesom se prljavi novac prikazuje tako da deluje kao da je čist."[28]

Iz svega navedenog nameće se pitanje koji je najbolji način da se u što većoj meri otklone prevare?

[27] Prof. dr. Vinko Belak, Poslovna forenzika i forenzičko računovodstvo, Belak Excellens d.o.o., 2011 godina

[28] Hoopwood William S., Leiner Jay J., George R., Forenzičko računovodstvo, Univerzitet Singidunum, 2014. , strana 466

Najčešće primenjivane mere:

- da zakonski propisi, koji se odnose na urednost, budu strogo primenjivani
- da je hronološko obeležavanje savesno razmatrano
- kontrola dvojnog knjigovodstva, kroz mehaničku ravnotežu aktive i pasive u dnevniku i glavnoj knjizi
- činiti ponekad izmene u osoblju - npr. dešava se da pojedinci pokazuju suvišnu redovnost i ne iskorišćavaju svoj godišnji odmor ili ga odlažu, a to treba da izazove sumnju da u knjigama nije sve u redu - sredstva predostrožnosti ne treba tražiti u samim knjigama već u dobrom poznavanju psihologije ljudi
- saradnja više lica - kontolisano više puta na primer ne samo od strane magacionera nego i od strane knjigovođe
- blagajnik ne treba imati pristup dnevniku i glavnoj knjizi
- potrebni pregledi vršeni od strane lica koja su izvan preduzeća
- veća upotreba i primena bankarskih i poštanskih čekova, pruža priliku za saradnju trećih lica u rukovanju blagajnom i knjigovodstvom
- izvršenje strogo objektivnog pregleda od nezvisnih lica (bez drugarskih i prijteljskih veza) - potpun pregled jedino je u stanju da izvrši stručni revizor
- pored pregleda raznih stručnjaka dužnost je i samog rukovodioca da prati tok knjigovodstva

8.2. Gde i kako se dešavaju zloupotrebe u knjigovodstvu

Da bi knjigovostvo bilo uredno moraju biti ispoštovana dva osnovna načela. To su istinitost i jasnoća. Svako namerno odstupanje od istine predstavlja falsifikovanje, a svako odsupanje od jasnoće podrazumeva prikrivanje. Ukoliko je sve ovo učinjeno sa znanjem i ciljem da se finansijski izveštaji lažno predstave onda je takav postupak protivpravan i kažnjiv.

Pored dobrih mera predostrožnosti, dobrog uređenja, Zakona i važeće regulative, privedni subjekat dolazi do suočavanja sa dosta nepravilosti. To govori da je potrebno "čuvati" i stalno posmatrati sve one pozicije gde nepravilnosti (u ovom slučaju namerne) mogu najlakše da se provuku. Takve pozicije daju mogućnost za izvršavanje nepravilnosti i sprovođenje zloupotrebe od strane nesavesnih zaposlenih u određenom privrednom društvu.

Postoje nenamerne nepravilnosti koje se smatraju za greške formalne prirode. Njih je moguće suzbiti najstrožijim poštovanjem osnovnih principa knjigovodstva. Kao posledica nenamernih nepravilnosti može doći do materijalnih grešaka koje sa sobom nose veću težinu.

Pregledanje knjiga mora se vršiti detaljno. Potrebno je utvrditi da li je svako knjiženje propraćeno odgovarajućom dokumentacijom, da li ima izostavljanja, dodavanja i naravno, da li je knjiženje tačno. Pored toga, potrebno je ustanoviti da li obavljeno knjiženje odgovara stvarno obavljenom poslu. To se utvrđuje tako što korisnici u okviru svojih poslovnih jedinica sačnjavaju zapisnike, potvrde i druga dokumenta koja predstavljaju validan dokaz da je posao izvršen u skladu sa zaključenim ugovorom.

Česti su slučajevi da se opšti troškovi knjiže na teret konta Robe, iako ti izdaci tj. troškovi koji su nastali nemaju nikakve veze sa proizvodnjom i kretanjem robe. Takva knjiženja utiču na preglednost poslova, a kasnije i na istinitost krajnjeg salda preduzeća.

Neslaganja između knjiga i samih poslova mogu navesti na tri slučaja. Prvi slučaj je da poslovi uopšte nisu proknjiženi, drugi da su određena knjiženja fiktivna – izmišljeni poslovi, plaćanja, isporuke robe, što je naručito zgodno za prikrivanje utaja i sl. Treći slučaj je da su izvršeni poslovi uneti u knjige, ali namerno na pogrešnom mestu, što utiče na stvarno stanje.

Lažno spajanje i vezivanje knjiženja su veoma česte. Funkcionišu po principu sumnjivih transakcija i često se nalaze u onim velikim prevarama. Jako su raznolike, ali sve imaju za cilj:

- da namerno obmanu, a da ustvari nisu prave laži
- da otklone pažnju sa posebno osetljivih pozicija u finansijskim izveštajima
- da stvore lažnu sliku

Zajedničko im je da su ovi poslovi dobro knjiženi, ali pod formom i na takvim mestima, gde njihov karakter ne dolazi do istinitog i jasnog izražaja.

Ukoliko pregled knjiga posmatramo kao ispitivanje formalne tačnosti, bez interesovanja i detaljnije analize materijalnog sadržaja, takav pregled neće biti dovoljan. Potrebno je ispitati tačnost poslova i utvrditi da li su oni istinito i jasno prkazani u knjigama jednog poslovnog subjekta.

8.3. Primeri iz prakse

Primeri iz prakse najbolje mogu pokazati kako se "rupe" u zakonima, važećoj regulativi, velikim poslovnim sistemima i svakodnevnom poslovanju mogu iskoristiti i naneti štetu. Zato su primeri "blago" u pomoću kojih možemo naučiti na već analiziranim i tuđim greškama.

8.3.1. Zloupotrebe zaposlenog u knjigovodstvu

Prevare koji zaposleni čine realizuju se na dva načina .

1) **Prvi način** jesu utaja, krađe, pronevere i podmićivanja. Pozicije koje su najpodložnije prevarama na ovaj način su gotovina, roba, sirovine, alati. Od svih navedenih, krađa novca prednjači. Krađa se ne dešava uvek iz blagajne, već zaobilaznim putevima na primer potraživanja kod banaka, ili iz troškova ili faktura. Pomoću tog zaobilaznog puta ovakve zloupotrebe ne ostavljaju nikakvog traga u blagajni, već su skrivene po raznim pomoćnim računima. Utaje, krađe, pronevere i podmićivanja mogu biti prevarne radnje sa malim i sitnim troškovima, a mogu dosegnuti I više milionske iznose.

Primer 1: Poznat slučaj blagajnika Jeger banke "Ročild sinovi" u Frankfurtu na Majni, koji je 1895. Godine, posle službe od 25 godina, pobegao sa 1.700.000 maraka.[29]

Najčešće kriminalne radnje u knjigovodstvu:

- Prisvajanje vrednosti o kojima se ne vodi kontrola
- Upotreba lažnih dokumenata za knjiženje ili ponovljena upotreba pravih dokumenata
- Knjiženje fiktivnih troškova
- Utaja gotovine
- Zloupotreba kredita koje je preduzeće dobilo
- Vršenje zloupotreba u dogovoru sa trećim licima, bilo da su ona iz samog preduzeća ili izvan njega
- Knjiženje fiktivnih i izmišljenih poslova i dr.

[29] Dr. Ernest G Jenni, Zloupotrebe u knjigovodstvu, Asee,2007. godina

Primer 2: U jednoj prodavnici blagajnik nije hteo da koristi godišnji odmor već duži vremenski period, a razlozi kojima se opravdavao izazivali su sumnju. To je bio povod da se izvrši pregled blagane. Ustanovilo se da nedostaje 250 evra gotovine i da u to vreme krivac nije mogao manjak da nadoknadi. Zato je hteo da odloži godišnji odmor za kasnije, kako bi u međuvremenu mogao sakriti tragove svojih zloupotreba.[30]

U vezi sa prethodnim, navodim definiciju:

„Protivpravno prisvajanje sredstava može se odrediti kao kategorija kriminalne radnje u finansijskim izveštajima kojom počinilac, bez saglasnosti i odobrenja rukovodnih i upravljačkih organa, uzima, prisvaja i koristi za svoje potrebe materijalna sredstva pravnog lica, pri čemu, a zarad skrivanja samog čina prisvajanja koristi krivotvorenje poslovne dokumentacije.“ [31]

2) **Drugi način** predstavlja sistemsko potkradanje jednog preduzeća tj. otvaranje fiktivnih računa, malverzacije u blagajni, osnivanje rezervnih računa radi prikrivanja itd. Najveći broj šteta nastaje u blagajni kod koje postoje utaje od najmanjih do najvećih suma, i od najbezazlenijih do najprepredenijih mahinacija.[32]

Neki od primera su:

***Primer 3*:** Kada je u jednom filmskom preduzeću direkcija strože kontrolisala troškove koji su bili u vezi sa spoljnim snimanjem, ustanovila je da su kod ovih snimanja visoki troškovi. Pri ovakvim poslovima pomoćni režiseri imaju prilično odrešene ruke, javljaju se izdaci npr. pozajmice lustera, životinja, nameštaja, angažovanje statista itd. Kako su troškovi bili veliki moralo je doći do njihovog ispitivanja. Došlo se do saznanja da su pozajmice bile skoro u vrednosti kao kupovina određenog predmeta.[33]

Primer 4: Na jednoj priznanici od 100 evra, prva nula pretvorena je u “9”, i u tekstu uz reč “sto” dopisano je devedeset (190)[34]

[30] Dr. Ernest G Jenni, Zloupotrebe u knjigovodstvu, Asee,2007. godina

[31] Petković Aleksandar: Forenzička revizija, «Proleter» AD Bečej, 2010, strana 196

[32] Dr. Ernest G Jenni, Zloupotrebe u knjigovodstvu, Asee,2007. godina

[33] Dr. Ernest G Jenni, Zloupotrebe u knjigovodstvu, Asee,2007. godina

[34] Dr. Ernest G Jenni, Zloupotrebe u knjigovodstvu, Asee,2007. godina

Primer 5: U nekoj velikoj fabrici čokolade prilikom jednog iznenadnog pregleda, uhvaćeno je 35 radnica koje su iznosile robu ispod odeće. Neposrednim pregledom odeljenja za pakovanje utvrđen je manjak od 35.000 evra.[35]

Primer 6: Za vreme pregleda knjiga u jednom preduzeću, otkrivena je serija dužnika koji nisu postojali, a među kojima je vođeno unakrsno knjiženje, sve jedno složenije od drugog, i to u cilju da se maskira krađa novca koju je vršio direktor. S vremena na vreme dug je smanjivan, kao da su u pitanju pravi, realni klijenti. Na taj način ovi računi su davali utisak pravih poslovnih odnosa.[36]

Pored fiktivnih računa u trgovinskim kućama i bankama postoje konta Sindikata i Konzorcijalnih poslova, kao i u industrijskim preduzećima računi Patenata, Pronalazaka i Proba, a svi navedeni računi privlače pažnju kriminalca. Ovakvi računi imaju za cilj da zamrse celokupan izgled I da utajene sume neprimetno provuku.

Dosta su česti primeri zloupotrebe Hartija od vrednosti, kao i kredita koje je preduzeće dobilo. Za cilj imaju skrivanje loših rezultata poslovanja, kao i lična korist.

Zanimljivi primeri su na kontu koji najčešće služi kako bi se sakrile krađe. To su Opšti troškovi na kojima su zloupotrebe veoma česte, bilo iz nemara da "brane" interese preduzeća, bilo iz lične koristi ili jednostavno, povećavajući izdatke preduzeća. Poznato je da se na ovom računu "štošta" nalazi, iako mu tu nije mesto. Shodno tome, potrebno je složiti taj račun po godinama i mesecima, kako bi se dobio što jasniji pregled i time omogućila bolja kontrola samog računa. Ovaj račun potrebno je mikroskopski posmatrati, kao i svaku poziciju smatrati sumnjivom i tražiti objašnjenja.

***Primer 7*:** U jednom većem preduzeću, zajedno sa direktorom na čelu, koristeći radnu snagu i materijal preduzeća, napravili su kompletan sobni nameštaj. Direktor je čak dovršio i na ovaj način namestio novopodignutu vilu. Veći deo ogromnih izdataka bio je knjižen preko "Opštih troškova."[37]

Primer 8: Uprava jednog velikog preduzeća upala je u tako velike troškove koji su glasili na ime oglasa, i time doveli račune Opštih troškova i oglasa u situaciju da dostignu ogromne razmere troškova. Da bi pred Nadzornim odborom i akcionarima sakrili ovu situaciju, direktori su smanjili saldo spornih računa, prebacujući najveći deo ovih troškova na račune: Robe i Proizvodnje. Jedan

[35] Dr. Ernest G Jenni, Zloupotrebe u knjigovodstvu, Asee,2007. godina

[36] Dr. Ernest G Jenni, Zloupotrebe u knjigovodstvu, Asee,2007. godina

[37] Dr. Ernest G Jenni, Zloupotrebe u knjigovodstvu, Asee,2007. godina

deo troškova nestao je sa računa dobitka i gubitka, da bi se ponovo pojavio u znatnoj sumi pod nazivom "reklamne vrednosti" u aktivi.[38]

Na kraju, zloupotrebe zaposlenog u knjigovodstvu mogu se videti na računu Plata, gde zaposleni unose u platne spiskove veći broj radnika no što je u stvari, ili manipulišu sa zbirovima zaposlenih. U većini slučajeva ovde učestvuje više lica, pa je teže ući u trag.

8.3.2. Zloupotrebe vlasnika preduzeća u knjigovodstvu

Glavna razlika između zloupotreba zaposlenih i zloupotrebe vlasnika preduzeća ogledaju se u tome što za zaposlenog prevarna radnja služi za izvrtanje osnovnih načela (jasnosti i istinitosti) i odnose se na pojedinačne već učinjene pronevere, dok za vlasnika preduzeća prevarna radnja podrazumeva "doterivanje" celokupnih finansijskih izveštaja i njihov lažni prikaz.

Prestupe koje čini vlasnik preduzeća mogu se podeliti u tri kategorije, a to su one koje su učinjene:

- u toku poslovne godine
- prilikom sastavljanja inventara, pa kasnije prelaze u bilans
- pri sastavljanju bilansa iz računa u Glavnoj knjizi.

Zloupotrebe od strane vlasnika preduzeća prema postavljenom cilju vrše su u dva pravca: «na više» ili «na niže». U prvom slučaju, dolazi do precenjivanja, a u drugom do podcenjivanja imovine.

- **Zloupotrebe koje čine vlasnici preduzeća kako bi povoljnije prikazali stanje imovine**

Precenjivanjem imovine dolazi se do prikazivanja bolje likvidnosti, do boljeg položaja preduzeća na tržištu, veće dobiti, manjim troškovima, kao i do boljeg statusa pri dobijanju kredita.

Najpoložnije pozicije za krivotvorenje od strane zaposlenog u preduzeću su:

Amortizacija koja je subjektivna ocena zaposlenog, a sami vlasnici su svesni da su sa otpisima moguća vrlo vešta manevrisanja. Posebnu pažnju treba posvetiti otpisu sezonskih i modnih artikala. Takođe, umesto odgovarajućeg otpisa, moguće je i precenjivanje inventara.

[38] Dr. Ernest G Jenni, Zloupotrebe u knjigovodstvu, Asee,2007. godina

Primer 9: Za vreme stečaja jedne konfekcijske radnje nađeni su ogromne zalihe robe koja nije prodata već godinu i po dana i koja je izašla iz mode. Nikada nije izvršen nikakav otpis na ovoj demodiranoj robi koju je po kupovnoj ceni prikazivao inventar.[39]

Primer 10: Pri preuređivanju jedne fabrike alata, novokupljene mašine su unete u bilans po fakturnoj ceni, iako je dobavljač dao 30% popusta na ceo iznos. Ovo pokazuje da procena materijala nije odgovarala njenoj pravoj vrednosti.[40]

Potraživanja od kupaca tačnije otpis potraživanja je takođe subjektivna radnja, a najčešće zloupotrebe predstavljaju nedovoljni otpisi i potraživanja koja se održavaju u aktivi, a za koja se već zna da se ne mogu naplatiti.

Primer 11: Često se dešava da se među računima dužnika nalaze fiktivni računi koji su u zloj nameri otvoreni da bi se u bilansu veštački povećala potraživanja.[41]

Pored ovih pozicija, prevarne radnje se dešavaju i na drugim računima, što se naravno, uvek i oslika i na strani aktive i na strani pasive.

- **Zloupotrebe koje čine vlasnici preduzeća kako bi nepovoljnije prikazali stanje imovine**

Najčešći motiv za podcenjivanje imovine jeste izbegavanje poreskih obaveza. Nekoliko pravih poreskih prestupa, koje zaposleni vrlo teško mogu da izvedu, a vlasnici, naprotiv, vrlo lako:

- ❖ Uzimanje novca ili robe za privatnu upotrebu propraćeno lažnim knjiženjem (poslovna putovanja i troškovi reprezentacije)
- ❖ Tajne prodaje robe, bez knjiženja i nepravilno prisvajanje iste
- ❖ Smanjivanje prihoda koji podleže porezu
- ❖ Preterane i neopravdane amortizacije

[39] Dr. Ernest G Jenni, Zloupotrebe u knjigovodstvu, Asee,2007. godina

[40] Dr. Ernest G Jenni, Zloupotrebe u knjigovodstvu, Asee,2007. godina

[41] Dr. Ernest G Jenni, Zloupotrebe u knjigovodstvu, Asee,2007. godina

Primer 12: Jedan posao proknjižen je sa ogromnim gubitkom, iako je roba stvarno kupljena mnogo ranije po jeftinijoj, a prodata po vrlo povoljnoj ceni. Prvobitna kupovina nije tačno uknjižena, već je kasnije fiktivna kupovina po mnogo većoj ceni uneta u knjige.[42]

Primer 13: Izvesna fabrika putera otpisivala je povremeno čitave lagere, označavajući ih kao neuspele ili pokvarene, pa prema tome kao neupotrebljive, čime je dobit bila jako smanjena.[43]

Najpoložnije pozicije za krivotvorenje od strane vlasnika preduzeća su:

❖ **Rezerve** koje predstavljaju račun koji se koristi kao „punjenje“ rezervi i kao pokriće prevarnim radnjama u raznim slučajevima.

❖ **Roba i Proizvodnja** – računi koji su opterećeni troškovima koji se ne odnose na njih. Time se dobija smanjenje dobiti preduzeća, kao i veštako smanjenje vlasnikovog prihoda.

[42] Dr. Ernest G Jenni, Zloupotrebe u knjigovodstvu, Asee,2007. godina

[43] Dr. Ernest G Jenni, Zloupotrebe u knjigovodstvu, Asee,2007. godina

9. METODOLOGIJA FORENZIČKE REVIZIJE

Forenzička revizija predstavlja naučnu disciplinu u razvoju koja angažuje profesionalce i eksperte i uz posebnu obuku omogućava da se ta stručna lica bore protiv kriminalnih radnji, kao da i iste, ukoliko je moguće, spreče.

Šesta posebna hipoteza glasi:

- **Forenzička revizija predstavlja proširenje tradicionalnog koncepta revizije, jer je njen delokrug kompleksiniji i dinamičniji od nezavisne revizije, a samim tim je i savremenija mera sprečavanja i otkrivanja prevara.**

9.1. Razlika između poslovne (računovodstvene) forenzike i nezavisne revizije

Revizija finansijskih izveštaja proverava, putem različitih opšteprihvaćenih tehnika, da li su informacije iz finansijskih izveštaja realno i istinito prikazane u jednom obračunskom periodu, dok forenzička revizija nema vremensko ograničenje, već može proveravati određene račune od njihovog nastanka.

Revizija finansijskih izveštaja dolazi do izražaja u fazi izveštavanja. Krajnji rezultat procesa revizije finansijskih izveštaja jeste izražavanje mišljenja od strane nezavisnog revizora i korišćenje dobijenih rezultata, dok forenzička revizija dokaze stavlja na raspolaganje u sudskom postupku.

Zadatak finansijske revizije jeste zaštita interesa vlasnika kapitala, kao i svih direktinih i indirektinih korisnika, pa se time poslovi koje obavlja revizorska kuća šire prema potrebama korisnika. Kako je rastući broj slučajeva korporativnih skandala u svetu, izazvane krivičnim delima potrebno je da revizorske kuće pružaju usluge i forenzičke revizije koja nastaje kao posledica.

Fokus tradicionalne revizije je u uočavanju grešaka i u određivanju praga materijalnosti u finansijskim izveštajima pomoću statističkih metoda, dok forenzički revizor obraća pažnju i na izuzetke, neobičnosti, simptome i nagoveštaje kriminalnih radnji i ispituje većinu, ako ne i svaku pojedinačnu transakciju. Dakle, prag materijalnosti u forenzičkoj reviziji je mnogo niži.

Finansijski revizori ispituju i mere rizike koje donose kriminalne radnje, dok forenzički revizori “razmišljaju kao prevaranti”.

Još jedna od bitnih razlika jeste vremenska odrednica. Revizija tradicionalnog koncepta usmerena je na "sadašnjost" odnosno finansijske izveštaje za prethodni obračunski period za koji se obavlja revizija, dok forenzička revizija prati trag i putokaze koji vode do samog početka, nastanka neke kriminalne radnje bez obzira na vreme kada je ona izvršena.

Nezavisna revizija nakon obavljene revizije sačinjava Izveštaj i daje nezavisno mišljenje o tome da li su finansijski izveštaji sačinjeni u skladu sa međunarodnim standardima i zakonskom regulativom. Sa druge strane, u forenzičkoj reviziji, za sada, jedino što je definisano jeste da dokazi i činjenice iznete u izveštaju moraju biti upotrebljive za sudski postupak.

Osnovni cilj forenzičke revizije jeste istraživanje postojanja kriminalne radnje u finansijskim izveštajima, bez obzira da li je kriminalna radnja materijalno značajna. Bitno je utvrditi samo postojanje ili nepostojanje iste u finansijskim izveštajima. Drugi ciljevi su otkrivanje prevarne šeme, mesto izvršenja prevare, počinilac i period izvršenja.

Tehnika izvršenja kriminalne radnje forenzičkom revizoru ukazuje na slabosti samog sistema internih kontrola, kao i gde je počinilac uspeo da napravi prostor da načini prevaru.

9.2. Forenzička revizija kao alat u sudskim postupcima

Forenzička revizija predstavlja sredstvo za izvođenje dokaza sudskim postupcima. Dokazi koji proisteknu nakon sprovedene forenzičke revizije moraju biti upotrebljivi u sudskim postupcima od strane forenzičkog revizora koji samo konstatuju da je došlo do kriminalne radnje, jer forenzički revizor nije sudija, on ne presuđuje, već samo otkriva istinu kao stručni svedok.

Dokazi koji su validni u forenzičkoj reviziji su fizički dokazi, dokazi svedoka, kao i svi dokazi koji se nalaze u računaru zaposlenog.

Dokumentacija koja je temelj za forenzičkog revizora su liste nepokretnosti, sudski zapisnici, imena lica, itd.

Specijalizovane revizorske tehnike se mogu primeniti u vidu pretresa koji izdaje sud, nadzora nad izvorima i upotrebom sredstava koje obuhvata posmatranje, ispitivanje i dokumentovanje fizičkih dokaza i dostavljanje anonimne žalbe koja se ujedno pokazala kao najefikasnija tehnika. Pored ovih tehnika postoje i intervjuisanje, ispitivanje, anketiranje i mnoge druge.

9.3. Crvene zastavice u nezavisnoj reviziji

Kako jedan privredni subject ne može sprečiti sve prevare, jako je bitno da se njegove interne kontrole i interni revizori upoznati sa tehnikama prepoznavanja i otkrivanja prevara. Hvatanje ljudi u prevari je teško i neprijatno. "Prevara se sastoji od samog čina prevare, preusmeravanja sredstava kako bi ih počinilac koristio i zataškivanje." [44]

Prilikom otkrivanja prevare revizori koriste alarme i signale koji ukazuju na "neobične događaje" ili drugačije "crvene zastavice". Prevare mogu biti učinjene od strane zaposlenih ili od strane menadžmenta. Jedna od najefikasnijih stvari jeste upravo praćenje načina življenja, njihove navike i promene istih koje mogu da otkiju i dodele "crvenu zastavicu".

Neki od primera su da ostaju dugo posle radnog vremena, rade sami do kasno u noć, ne koriste godišnji odmor, piju, znoje se prekomerno, prepiru se, nervozni su itd.

Najlakše je pratiti i novčanu promenu kod zaposlenog, u vidu trošenja novca i pritom uočiti prekomerno tj. vidno uočljivo trošenje iznad plate koja im dozvoljava da kupe nova kola, da idu na skuplje odmore i drugo.

Pored ponašanja i navika zaposlenog tu su i posledice odnosno "pisani tragovi" da nešto nije u redu u vidu nedostajanja dokumentacije, promena i korekcije dokumentacije, duplikata plaćanja, neopravdano različitih iznosa, skrivenih računa koji postaju aktivni, žalbe potrošača i glavne knjige koja nije izjednačena.

Što se tiče događaja kojima se dodeljuju crvene zastavice za prevarne radnje koje su nastale od strane menadžmenta, one najčešće sve spadaju u "privremene, teške periode za finansijske izveštaje", a sve to u cilju prikrivanja trenutne "lošije" slike preduzeća. Menadžeri ipak, tvrde da je to sve za boljitak preduzeća, odnosno u njegovu korist.

[44] Stanišić M., Revizija, Univerzitet Singidunum, 2013 godina, strana 202

Pored njihovog agresivnog, nervoznog i negativnog ponašanja, nakon donošenja "rizične" odluke, prevara se ogleda i u:

- Dvosmislenoj, nepreciznoj komunikaciji sa internim revizorima
- Nemaju dovoljno vremena za sva pitanja revizora
- Menadžment se pozajmio u vidu novih kredita, ne tako objašnjivih
- Ukoliko preduzeće nema konkurentni položaj u odnosu na druga preduzeća iste delatnosti
- Ključne izmene u IV kvartalu
- Neovlašćene transakcije
- Primećivanje iznenadnih povećanja prihoda
- Plaćanje "savetnika" koji do sada nisu bili angažovani
- Smanjivanje obaveza i rashoda

Kako sistem dvojnog knjigovodstva uvek utiče na dva mesta tj. računa u finansijskim izveštajima, prevara se uvek oslika na dve pozicije, pa ju je lakše uočiti.

Kako je ranije navedeno u forenzičkoj reviziji proverava se većina, skoro svaka pojedinačna transakcija, pa se do otkrivanja kriminalnih radnji dolazi pomoću metoda, tehnika i alata koji se navode u nastavku.

9.4. Metode, tehnike i alati za otkrivanje kriminalnih radnji

Prilikom istraživanja forenzičke računovođe koriste dva pristupa za otkrivanje potencijalno nastalih prevara u finansijskim izveštajima određenog društva, i to:

- **Deduktivni pristup** koji polazi od generalno opštih analiza, pa ka daljem rasčlanjavanju pozicija i specifičnih detalja. Ovaj metod se smatra ekonomičnim, sveobuhvatnim i jednostavnim. Ovaj pristup se koristi kad nema jasnih naznaka prevara na određenim pozicijama, već se znaci moraju istražiti. Takođe, koristi se u svim preventivnim slučajevima, i uvek kada nema jasnih naznaka da prevare uopšte postoje u finansijskim izveštajima. U ovaj pristup spadaju Beneish-eva analiza, i Altman- ovi modeli drugi.

❖ **Induktivni pristup** koji polazi od već najčešće poznatih pozicija na kojima se prevare javljaju. Ovaj pristup podrazumeva obrnut pristup što znači da kreće od pojedinačnih pozicija i detalja ka širim i opštim zaključcima. Ovaj model se primenjuje kada smo već dodelili crvene zastavice nekim pozicijama u finansijskim izveštajima. Induktivni pristup je bolje primenjivati u složenim sistemima, jer u njima postoji veliki broj informacija, pozicija za rasčlaniti i transakcija na koje treba obratiti pažnju. U ovaj pristup spada Benfordov Zakon.

9.4.1. Altmanov Z skor

Treća posebna hipoteza definiše analizu koja je rađena pomoću Altman-ovog Z skora kako bi se otkrilo postojanje kriminalnih radnji. Ovom analizom izvršen je prikaz i svrstavanje u određenu zonu, iž čega menadžment ima uvid u buduća predviđanja i gde potencijalno može da iskoristi rezultat ovog pokazatelja za ulepšavanje finansijskih izveštaja.

Sedma posebna hipoteza glasi:

- **Altmanov Z-skor određuje buduća predviđanja (očekivanja) preduzeća, a samim tim i potrebu za „ulepšavanje" finansijskih izveštaja.**

Altmanov Z-skor je istraživanje koji je sproveo Edvard Altman, koje se koristi uz pomoć prethodno dobijenih racio brojeva. Služi za ocenjivanje kreditne sposobnosti koja je usmerena na kvantifikaciju izgleda da privredno društvo neće biti u mogućnosti da otplati svoje postojeće obaveze o roku dospeća.

Ova analiza se bavi srednjoročnim i dugoročnim izgledima. Analiza je izvršena pomoću Altmanovog Z – skora koji pored otkrivanja nepravilnosti, odgovara i na pitanje koja je verovatnoća stečaja društva u naredne dve godine.

GSP 2014. godine

Z=3,25+6,56*T1+3,26*T2+6,72*T3+1,05*T4

T1	Neto obrtni fond	3719717,00	**-0,14361**
	Poslovna imovina	25902094,00	
T2	Neraspoređeni dobitak	0,00	**0,00000**
	Poslovna imovina	25902094,00	
T3	EBIT	-2605327,00	**-0,10058**
	Poslovna imovina	25902094,00	
T4	Kapital	11976380,00	**0,86486**
	Ukupna obaveze	13847736,00	
T5	Poslovni prihodi	11370822,00	**0,43899**
	Poslovna imovina	25902094,00	
	Z=	**2,5401238**	

SP LASTA 2014. godine

Z= 3,25+6,56*T1+3,26*T2+6,72*T3+1,05*T4

T1	Neto obrtni fond	-5231800,00	
	Poslovna imovina	10104548,00	**-0,51777**
T2	Neraspoređeni dobitak	273964,00	
	Poslovna imovina	10104548,00	**0,02711**
T3	EBIT	952138,00	
	Poslovna imovina	10104548,00	**0,09423**
T4	Kapital	1422656,00	
	Ukupna obaveze	8351860,00	**0,17034**
T5	Poslovni prihodi	9966897,00	
	Poslovna imovina	10104548,00	**0,97648**
	Z=	**0,5771328**	

Računanje zona finansijske sigurnosti:

Z' > 2,60 – „BEZBEDNA " zona

1,1 < Z' < 2,60 – „SIVA" zona

Z' < 1,1 – „PROBLEMATIČNA" zona

Putem Altmanov Z – skora dolazimo do saznanja da preduzeće GSP sa rezultatom 1,84 se svrstava u „ SIVU " zonu, dok preduzeće SP Lasta spada istu zonu sa rezultatom od 2,00 što je dovodi u neznatno povoljniji položaj. Što se tiče rezultata 2014. godine preduzeće GSP ima bolji rezultat koji sada iznosi 2,54, ali i dalje spada u „SIVU " zonu.

Kod preduzeća SP Lasta situacija je obrnuta i njen rezultat značajno opada i sada iznos 0,58 i kao takav se svrstava u „PROBLEMATIČNU" zonu.

Bitno je naglasiti da Z skor koji je primenjen predstavlja oblik Z skora koji je namenjen proizvodnim i neproizvodnim društvima koja posluju u zemljama u razvoju. Naziva se Prilagođen Z skor što se može videti i računanju zona finansijske sigurnosti gde je kriterijum niži u odnosu na originalni Z skor.

9.4.2. Beneish M-skor

Beneish M-skor je pronašao Messod D. Beneish kao metod pomoću kojeg će se otkrivati prevare. Poseduje sličan koncept kao i prethodno analizirani Altmanov Z- skor. Razlika je u fokusu, jer Beneish M-Skor služi za utvrđivanje postojanja/nepostojanja manipulativnog finansijskog rezultata.

Osma posebna hipoteza glasi:

- **Beneish M-skor utvrđuje mogućnost postojanja ili nepostojanja manipulativnog finansijskog rezultata.**

Varijanta modela sa 5 finansijskih racia:

- **DSRI (Days Sales in Receivables Index)** je broj dana potrebnih za naplatu potraživanja.
- **GMI (Gross Margin Index)** je indeks bruto marže koji se dobija poređenjem bruto marže za dve uzastopne godine.
- **AQI(Asset Quality Index)** je indeks kvaliteta imovine koji se dobija stavljanjem u odnos stalnu imovinu(isključujući poziciju nekretnina, postrojenja i opreme) i ukupnu aktivu poslednje dve godine.
- **SGI (Sales Growth Index)** je indeks porasta prodaje koji se izračunava deljenjem tekućih prihoda sa prošlogodišnjim.
- **DEPI (Depreciation Index)** predstavlja indeks amortizacije koji meri promenu amortizacione stope u dve uzastopne godine.

Stopa amortizacije (ispod 1) jeste pokazatelj da preduzeće koriguje naviše životni vek trajanja osnovnih sredstava.

Formula: *M= - 6.065 +0.823xDSRI + 0.906xGMI + 0.593xAQI + 0.717xSGI + 0.107xDEPI*

Tabela 1: Beneish M - SKOR sa 5 finansijskih racia

	NAZIV RACIJA	GSP		SP LASTA	
		2013. godina	2014. godina	2013. godina	2014. godina
1	Indeks perioda naplate potraživanja u danima	1,110	1,101	1,143	1,110
2	Indeks stope poslovnog dobitka	0,989	0,989	0,989	0,989
3	Indeks kvaliteta imovine	0	1,075	1,042	1,087
4	Indeks rasta prihoda	1,078	0,856	0,936	1,025
5	Indeks amortizacije	0,895	0,774	0,948	1,053

Izvor: Finansijski izveštaji i Napomene za 2013 i 2014 godinu, sopstveni obračun i prikaz

Rezultati obračuna shodno prethodno prikazanom formulom za obračun i strukture racia iz prethodne tabele.

Tabela 2: Rezultati Beneish M – SKOR-a za 2013. I 2014. godinu

	GSP		SP LASTA	
	2013. godina	2014. godina	2013. godina	2014. godina
BENEISH M – SKOR	• 3.386	• 2.926	• 2.838	• 2.718

Izvor: Finansijski izveštaji i Napomene za 2013 i 2014 godinu, sopstveni obračun i prikaz

Vrednost od -2,2 pa idući ka nuli je pokazatelj da preduzeće manipuliše rezultatom i na taj način dolazi do lažnog finansijskog izveštavanja koje pogađa sve korisnike finansijskih izveštaja.

Iz prikazanih rezultata, može se zaključiti da u finansijskim izveštajima ova dva poslovna entiteta ne postoji mogućnost krivotvorenja i lažnog finansijskog izveštavanja za 2013. I 2014. Godinu, jer nijedan rezultat nema vrednost -2,2 i veću idući ka nuli.

9.4.3. Benfordov zakon

Ovaj zakon poznat je kao zakon prve crte. Prema ovom zakonu, prva cifra je 1 gotovo u trećini podataka, dok kako raste prva cifra učestalost je sve manja. Kroz praksu se ispostavilo da je ovakav rezultat primenjiv na najrazličitije skupove podataka, uključujući račune za električnu energiju, ulične adrese, fizičke i matematičke konstante, pa i finansijske izveštaje jednog privrednog subjekta.

Zakon je formulisan 1938. godine, a dobio je ime po fizičaru Frenku Benfordu. Godine 1972. mikroekonomista Hal Varijan je nagovestio da bi se ovaj Zakon mogao koristiti u otkrivanju prevara u ekonomskim podacima. Njegova teorija je zasnovana na pretpostavci da ljudi koji su počinioci prevare izmišljaju brojeve tako da se oni raspodele poprilično ravnomerno, što se ispostavilo kao neslaganje sa vrednostima koja se očekuju kao rezultati u skladu sa Benfordovim zakonom.

Deveta posebna hipoteza glasi:

- **Benfordov zakon otkriva moguća neslaganja transakcija, a kao posledicu neistinito prikazanih pozicija u finansijskim izveštajima na osnovu određenog raspodele prve cifre.**

Rezultati istraživanja

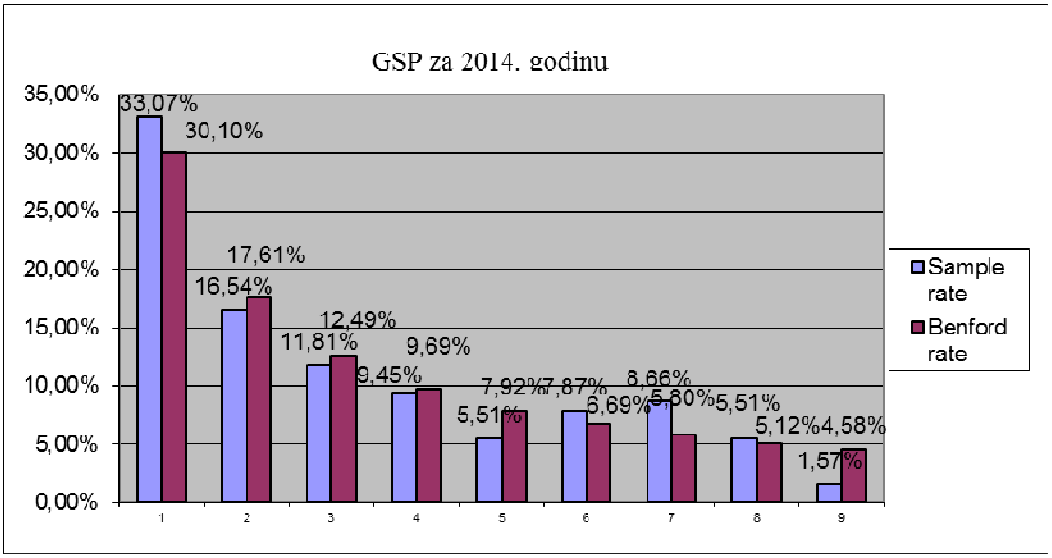
Uzorak na kome je sprovedeno istraživanje jesu pozicije iz finansijskih izveštaja dva preduzeća koja su prema Zakonu o računovodstvu razvrstana kao velika pravna lica. Jedno je u državnoj, drugo u privatnoj svojini. Za ova preduzeća korišćeni su finansijski izveštaji za 2013. i 2014. godinu. Oni su preuzeti sa internet stranice Agencije za privredne registre. (www.apr.gov.rs)

Da bi istraživanje moglo biti grafički prikazano podaci iz finansijskih izveštaja ubačeni su u Excel program. Ovim putem se efikasno i brzo može doći do analize posmatranih pozicija putem Benfordovog zakona.

Benfordov zakon putem analize cifara poredi stvaran broj dobijenih stavki sa očekivanim i tako računa odstupanje. Ovo istraživanje se primenjuje kako bi se odgovorilo na pitanje da li se broj opažanih posmatranja u mnogome razlikuje od očekivanog.

Kada je plavi stubić (Sample rate) u grafičkom prikazu veći od bordo stubića (Benford rate) koji se nalazi pored njega, to ukazuje da ima nebično veliki iznos transakcija koji počinju sa tim određenim brojem.

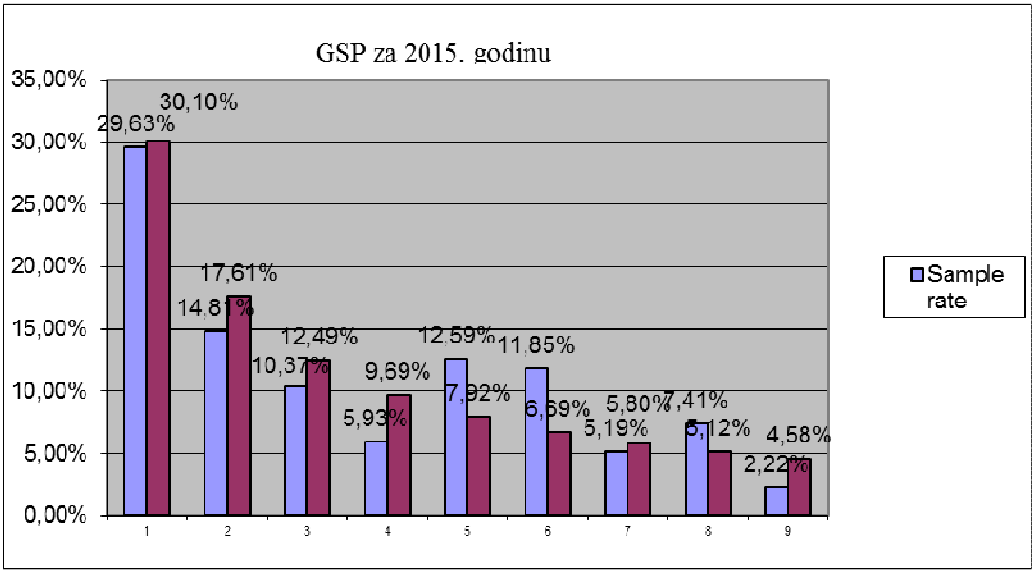
Slika br. 1 Finansijski izveštaji preduzeća GSP za 2014. godinu

Izvor: Sopstveni prikaz autora

Na slici br. 1 brojke iskazane u procentima koje nisu u skladu sa Benfordovom raspodelom su 1, 6, 7 i 8. Ova neslaganja možemo eventualno opravdati kod cifre jedan shodno njenoj velikoj učestalosti u finansijskim izveštajima. Kako uočavamo neslaganja sa ciframa 6,7 i 8, ove pozicije u finansijskim izveštajima treba proveriti. Samim tim ovakav rezultat je izuzetno koristan i važan revizorima, jer sada znaju na koje pozicije treba da obrate pažnju.

Slika br. 2 Finansijski izveštaji preduzeća GSP za 2015. Godinu

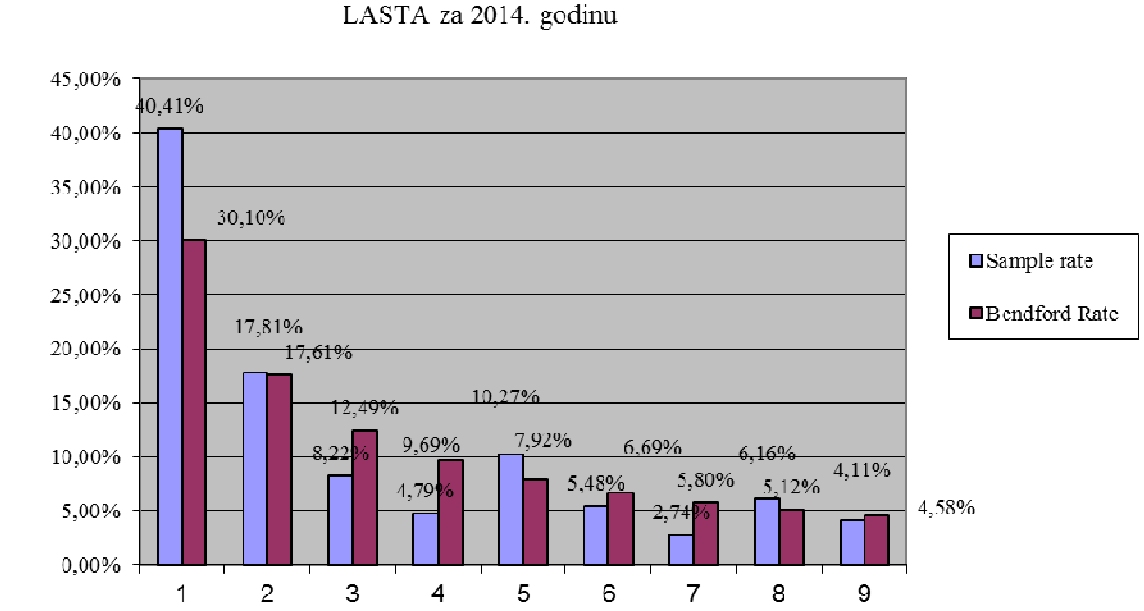

Izvor: Sopstveni prikaz autora

Istraživanje pomoću ovog zakona je još korisnije kada se ono radi za više uzastopnih godina i kada se rezultati mogu uporediti. U grafičkom prikazu na Slici br. 2 mogu se videti odstupanja na ciframa 5, 6 i 8. Prilikom analize finansijskih izveštaja za 2015. godinu revizori treba da obrate pažnju na gore navedene cifre pogotovo što se pozicije koje počinju sa ciframa 6 i 8 ne slažu ni u finansijskim izveštajima za 2014. godinu.

Naredni grafički prikaz (Slika br. 3) odnosi se na Saobraćajno preduzeće Lasta na kome je prikazano istraživanje pomoću Benfordovog zakona za 2014.godinu. Na njemu se mogu uočiti odstupanja na ciframa 1, 2, 5 i 8. Kako je na cifri jedan veliko odstupanje 10,31% revizori dobro treba da ispitaju ovakve pozicije.

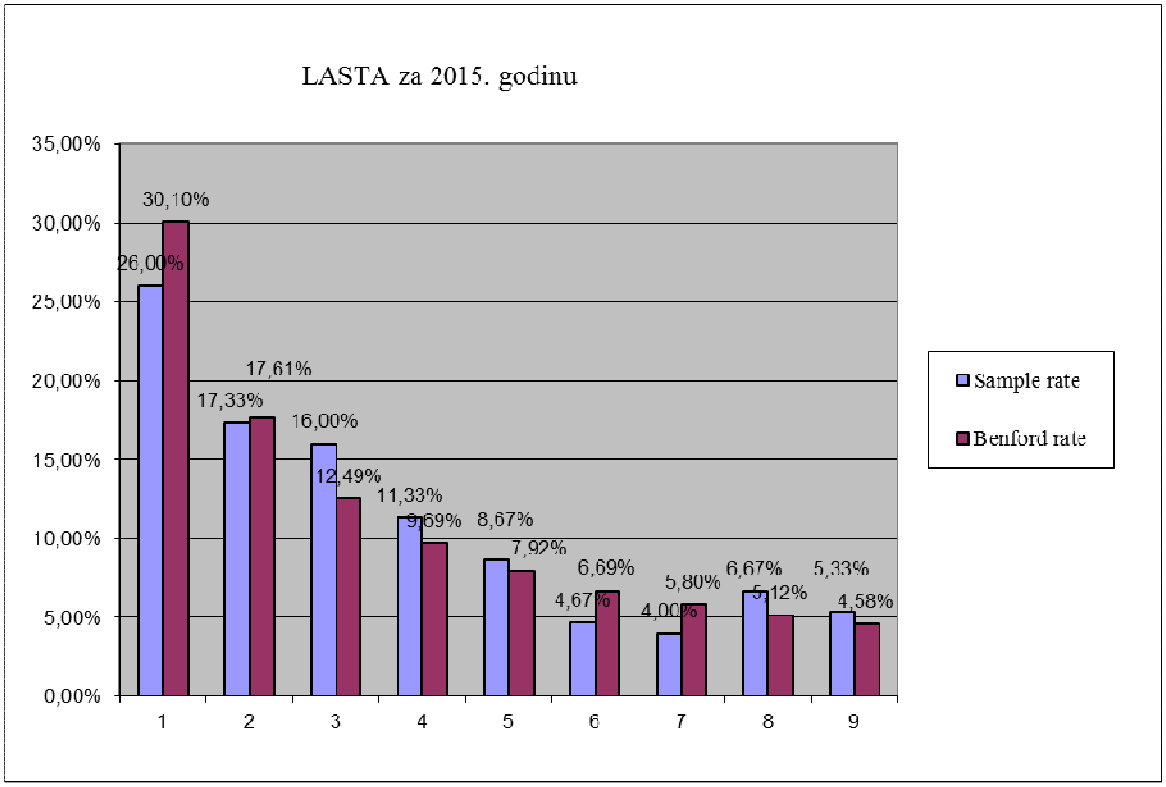
Slika br. 3 Finansijski izveštaji preduzeća Lasta za 2014. godinu

Izvor: Sopstveni prikaz autora

Zanimljivo je da u finansijskim izveštajima preduzeća SP Lasta za 2015. godinu nema uopšte odstupanja za cifru jedan. Tom rezultatu treba posvetiti pažnju. U 2015. godini cifre koje odstupaju su 3, 4, 5, 8 i 9. Procenti odstupanja mogu se videti na Slici br. 4.

Slika br. 4 Finansijski izveštaji preduzeća Lasta za 2015. godinu

Izvor: Sopstveni prikaz autora

Često se u naučnim radovima može naći istraživanje uz pomoć Benfordovog zakona. On jedino što zahteva jeste posedovanje osnovnog Microsoft Office paketa tačnije Excel-a. Putem ovog programa i formula koje se unose nije komplikovano izvršiti istraživanje.

Detaljnije istraživanje i analize su moguće, jer se softverski programi razvijaju sa napredkom tehnologije i informatike. Svakako da svi ti usko specijalizovani programi mogu pružiti mnogo detaljniju i precizniju analizu podataka.

Nakon ove analize može se konstatovati da sva primećena odstupanja od % Benfordovog zakona služe slično kao „crvene zastavice“ tj. kao upozorenja da je na određenim pozicijama možda izvršena malverzacija, a svakako da revizori treba dalje da ispituju te pozicije putem detaljnih i temeljnih analiza. Za sada Benfordov zakon služi kao upozorenje.

10. STUDIJSKO – ISTRAŽIVAČKI RAD

Istraživanje „Kriminalne radnje u knjigovodstvu“ predstavlja kratko istraživanje kako bi se došlo do zaključka koliko su ispitanici (koji su u sveri računovodstva i revizije, finansija i nabavke) upoznati sa statusom forenzičkog računovodstva u Republici Srbiji, kao i značajem istog u teoriji i praksi.

Metoda koja je korišćena za istraživanje jeste anketa koja je napravljena putem Google alata za pravljenje anketa koji omogućuje popunjavanje putem interneta. Ovakav način popunjavanja ankete u mnogome smanjuje troškove štampe i pojednostavljuje analizu prikupljenih podataka. U istraživanju je korišćen upitnik koji je obuhvatio 27 pitanja, i isti je poslat elektronskim putem ispitanicima.

Anketa je sprovedena na uzorku od 58 ispitanika. Najveći broj ispitanika ima od 26 do 50 godina (skoro 59%). Opseg je takav da obuhvata ljude koji su zaposleni u gore navedenim službama, što govori da imaju radno iskustvo i posmatraju ovu temu i sa praktične strane. U nastavku biće prikazani neki rezultati ankete i zaključci.

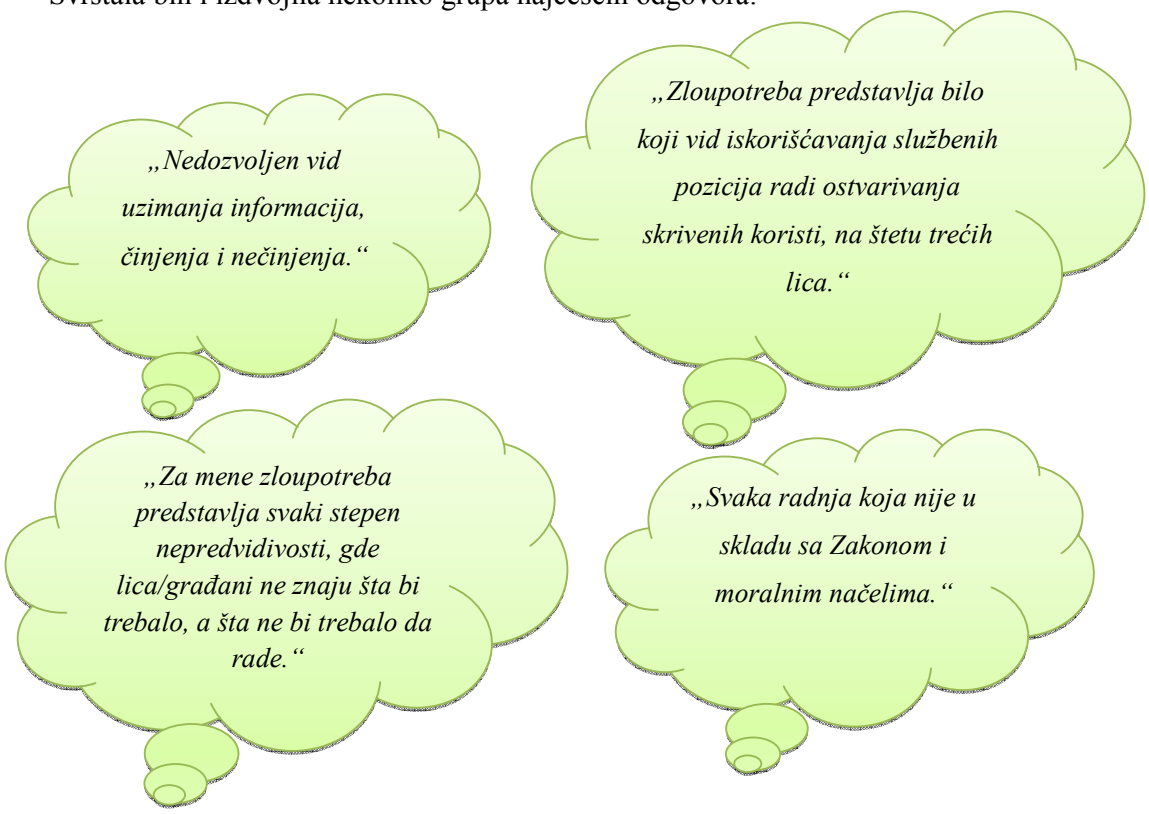
Ispitanici su odgovorili na sva pitanja. U anketi su bila pitanja otvorenog tipa, pitanja na koja je moguće zaokružiti samo jedan odgovor, i ona na koja je bilo moguće zaokružiti više odgovora.

10.1. Obrada rezultata ankete

Vreme prikupljanja podataka odnosi se na jul – avgust 2016. godine.

Nakon opštih pitanja, prvo pitanje koje je otvorenog tipa, gde ispitanici mogu da iskažu svoje mišljenje glasi „ Šta za Vas predstavlja zloupotreba? “

Svrstala bih i izdvojila nekoliko grupa najčešćih odgovora:

Na pitanje da li se u Republici Srbiji više upotrebljava pozitivno ili negativno kreativno računovodstvo čak 87,9% ispitanika misli da se upotrebljava negativno kreativno računovodstvo. Ovaj podatak razlikuje se od teorijskog štiva koje sam čitala i u kojima se vršila veoma slična analiza, ali 2006. godine. Tada je kao rezultat, preovlađivalo pozitivno kreativno računovodstvo i to sa jako velikim učešćem. Činjenica je da nakon svega što se desilo u Republici Srbiji od tad, zaključno sa Svetskom ekonomskom krizom 2008. godine, kreativno računovodstvo dobija nove okvire.

Ono što se slaže sa istraživanjem ACFE[45] jeste da su kriminalne radnje najzastupljenije u zemljama u razvoju i to je potvrdilo 51,7% ispitanika.

Zanimljivo je to da ispitanici ne smatraju da najveću materijalnu štetu prouzrokuje Lažno finansijsko izveštavanje (samo 22,4% ispitanika) što je u suprotnosti sa ACFE istraživanjem za 2014. godinu, kad su ovu kategoriju označili kao onu koja nanosi najveću materijalnu štetu sa gubicima od $1 milion do $ 4 miliona dolara.

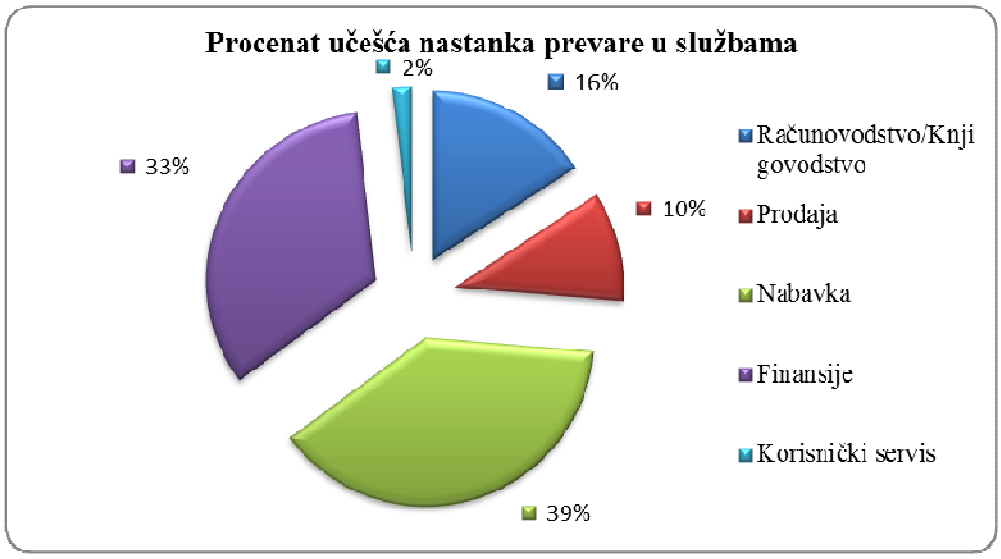
Rezultati ankete pokazuju da ispitanici misle da finansijske prevare i obmane češće nastaju u državnim preduzećima (skoro 70%).

Sledeće pitanje odnosilo se na broj zaposlenih i da li veće materijalne štete nastaju u onim privrednim subjektima gde je manji kolektiv ili u onim gde je kolektiv veći. Ponuđeni odgovori su bili do 100, do 300, do 500, do 1000 i iznad 1000. Skoro 57% ispitanika smatra da veća materijalna šteta nastaje u preduzećima gde je broj zaposlenih iznad 1000. Ovaj rezultat je takođe, u apsolutnoj suprotnosti sa obavljenim istraživanjem ACFE za 2014.godinu.

Slika br. 5 prikazuje odnos učešća po mestu nastanka prevare. Na pitanje u kojoj službi najviše nastaju prevare, ispitanici su se dvoumili izmedju Nabavne službe (39%) i Službe finansija (33%) dok je na trećem mestu bila Služba knjigovodstva (16 %). Shodno istraživanju ACFE 2008. godine Služba u kojoj je bio najveći procenat prevara je bila služba Računovodstva/Knjigovodstva.

[45] Association of Certified Fraud Examiner, 2014, Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse

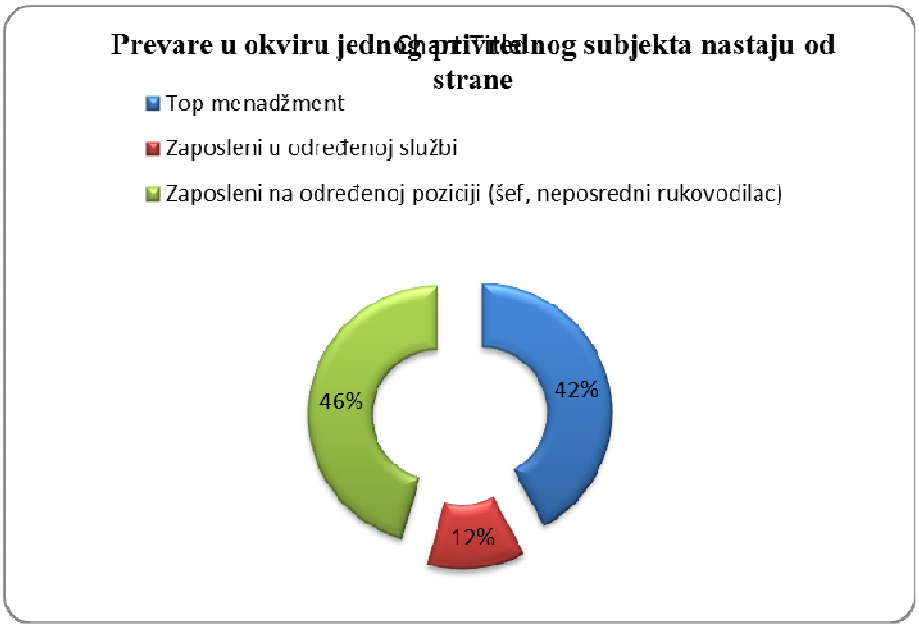
Slika br. 5 Procenat učešća nastanka prevare u službama

Izvor: Sopstveni prikaz autora

Rezultati ankete pokazuju da su ispitanici skoro podeljenog mišljenja ko najčešće učestvuje u prevarama u okviru jednog privrednog subjekta. Analiza sledi na grafičkom prikazu br. 6.

Slika br. 6 Prevare u okviru jednog privrednog subjekta nastaju od strane

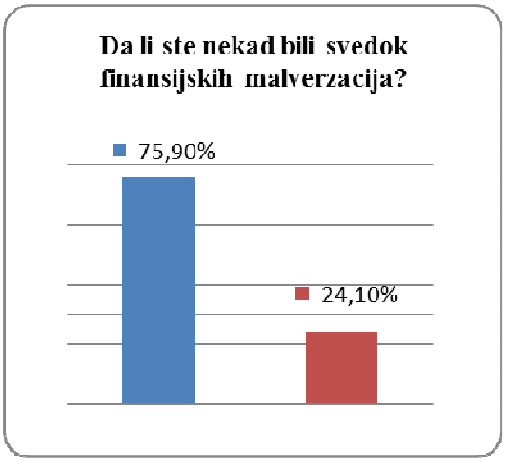

Izvor: Sopstveni prikaz autora

Rezultati ankete ukazuju da ispitanici, oko 60% njih, smatra da u prevarnim radnjama u Republici Srbiji učestvuju svi. Kao ponuđeni odgovori bili su pojedinici u određenom preduzeću, državni aparat i političari.

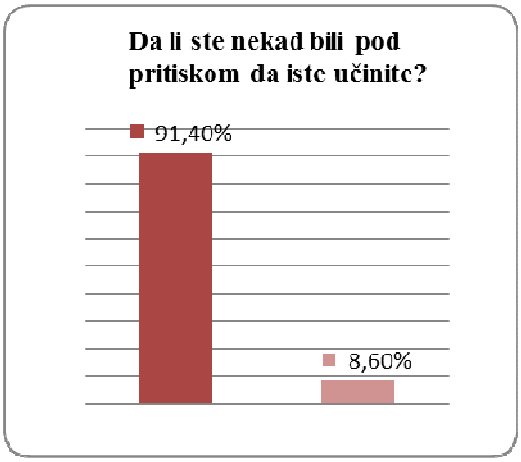
Naredna tri pitanja su usko povezana, pa smatram da je najbolje prikazati ih zajedno (slike br. 7, 8 i 9). U praksi, najčešće preko interneta, se jako često susrećem sa komentarima da su ljudi često izloženi finansijskim malverzacijama, i da su u nekim situacijama bili primorani da iste učine, pa su se zato ova dva pitanja i našla u anketi. U pitanju da li bi ispitanici prijavili finansijsku malverzaciju navela sam u zagradi da bi ta prijava bila anonimna kako bi ispitanici iskrenije i otvorenije odgovorili.

Slika br. 7 Svedoci finansijskih malverzacija

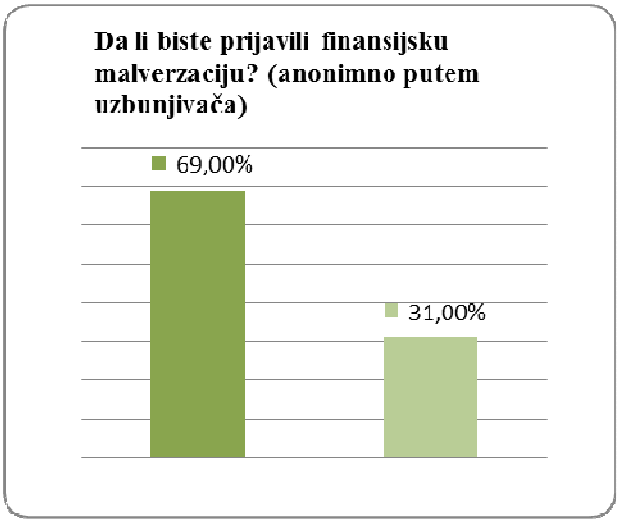
Izvor: Sopstveni prikaz autora

Slika br. 8 Pritisak činjenja fin. malverzacija

Izvor: Sopstveni prikaz autora

Slika br. 9 Prijava finansijskih malverzacija

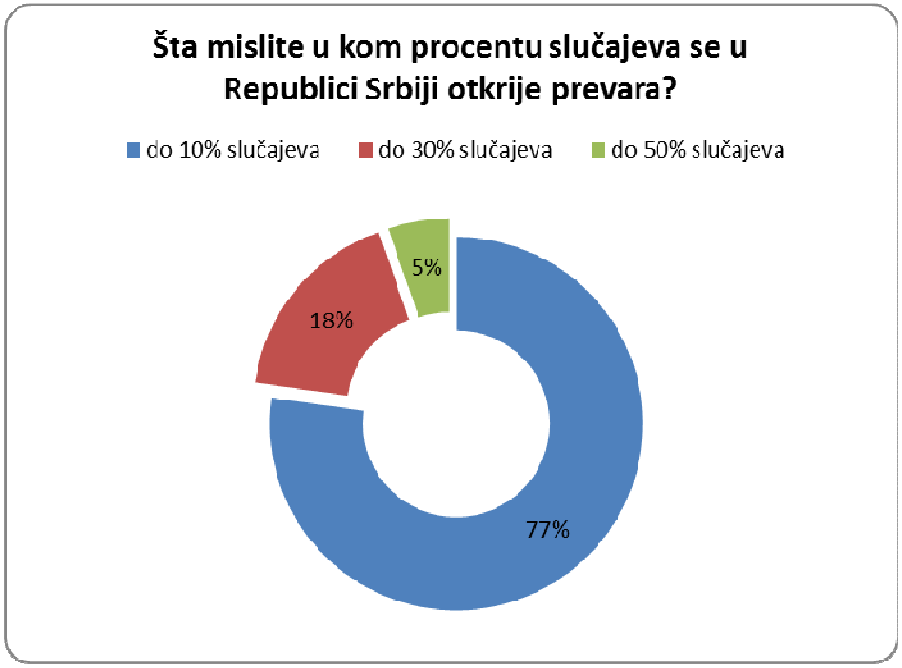
Izvor: Sopstveni prikaz autora

Jedno od meni najzanimljivijih odgovora poistekao je iz pitanja koje glasi „Da li mislite da postoji strah od strane zaposlenih koji ih sprečava da prijave kriminalnu radnju?“ Čak 94,7% odgovora bilo je pozitivno što zapravo i pokazuje stanje u Republici Srbiji. Onaj koji je bio svedok izvršenja finansijske malverzacije, u skoro 95% slučajeva, strah je glavni razlog zašto možda neće prijaviti kriminalnu radnju. Samo 5,3% ispitanika misli suprotno. To je jako loš pokazatelj.

Po ugledu na istraživanje ACFE za 2014. godinu na svetskom nivou, u anketi je postavljeno i pitanje šta ispitanici misle u kom procentu se otkrije prevara u Republici Srbiji. Istraživanje pokazuje da ispitanici, njih 77% sa ovih prostora misle isto.

Dakle, prevare se otkrivaju do 10% slučajeva što predstavlja loš rezultat i definitivno potrebu za boljim zakonskim regulativama, stručnim kadrom, anonimnim prijavljivanjem i svim drugim merama za suzbijanje prevarnih radnji. Sledi grafički prikaz na slici br. 10.

Slika br. 10 Procenat slučajeva u kojima se prevara otkrije

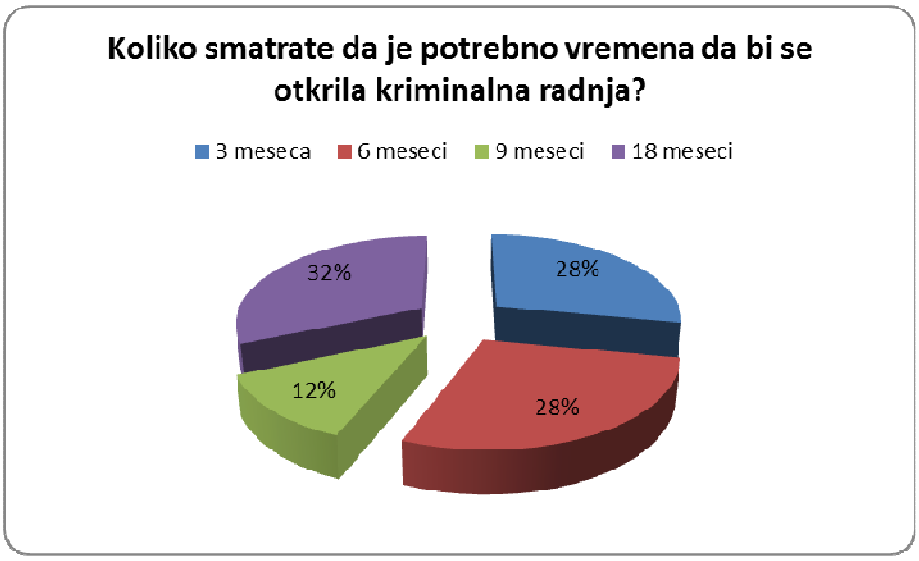
Izvor: Sopstveni prikaz autora

Jedan od realnijih odgovora, koji prikazuje stanje u Republici Srbiji jeste odgovor da ispitanici (98,2%) misle da se otkrivena prevara ne sankcioniše dovoljno tj. na pravi način. To govori da su potrebne veće kazne i veća odgovornost nadležnih organa ove oblasti.

Na slici br. 11 predstavljeni su rezultati u kojima se mogu videti dva različita mišljenja. 32% ispitanika smatra da je potrebno 18 meseci kako bi se otkrila kriminalna radnja. Dok 28% smatra da je potrebno samo 3 meseca, i isto toliko ispitanika da je potrebno 6 meseci.

U nekom zamišljenom zbiru većina ispitanika misli da je potrebno između 3 i 6 meseci. Ovo mišljenje se razlikuje od rezultata istraživanja ACFE za 2014. godinu na svetskom nivou u kome kao rezultat iskazuje da je potrebno 18 meseci kako bi se otkirla kriminalna radnja.

Slika br. 11 Vremenski period koji je potreban da se prevara otkrije

Izvor: Sopstveni prikaz autora

Poslednji deo ankete fokusiran je na oblast forenzičkog računovodstva i njegovu zastupljenost u Republici Srbiji. Čak 93% ispitanika smatra da oblast forenzickog računovodstva nije dovoljno razvijena u Republici Srbiji. Takodje, njih 86% misli da forenzičko računovodstvo treba da se uvede kao predmet u nižim godinama fakulteta, pa možda i u srednju školu.

98,2% ispitanika se složilo da su efikasan sistem internih kontrola i dobro uspostavljena služba interne revizije neophodne za prevenciju nastanka krivotvorenih pozicija u finansijskim izveštajima. Bitno je naglasiti da rotacija zaposlenh može biti od jako velike pomoći pri ulaženju u trag mogućim kriminalnim radnjama, a rotacija zaposlenih pritom, ne utiče na obavljanje interne kontrole.

Još jedno pitanje u anketi je bilo otvorenog tipa, sa namerom da ispitanici napišu svoje viđenje na pitanje „Na koji način mislite da se prevare u Republici Srbiji mogu suzbiti?“

- *“Povećanjem standarda života i uvođenjem bolje kontrole poštovanja pravila i zakona, sankcionisanje pojedinaca koji se bave prevarama.”*

- *"Promenom svesti pojedinca, osvešćivanjem pravih vrednosti, čime se utiče na sadašnjost i budućnost mlađih generacija i njihovog delovanja u stvaranju celokupnog društva, zatim dobar pravosudni sistem,državni organi itd."*

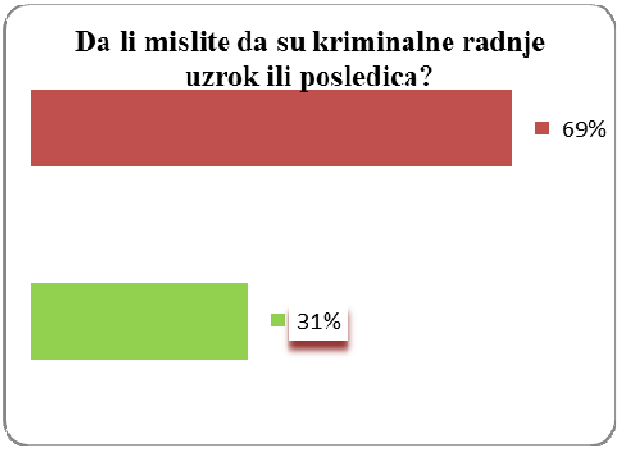
- *"Korupcija razara supstancu svake države, te da je njeno suzbijanje do granice prihvatljivosti prema standardima sveta u kome živimo, uslov bez koga se država ne može legitimisati kao država vladavine prava. Korupcija ugrožava ekonomsku, političku i društvenu osnovu svake države i omogućava ekonomsku moć njenim akterima. Znači neophodno da se oblast korupcije reguliše pravnim normama, što je delimično i učinjeno, ali se snaga te borbe ne može zasnivati samo na postojanju normi, već na razrađenom mehanizmu koji garantuje da će pravna norma naći svoju primenu, bez obzira na to ko se pod njenim udarom nađe."*

- *"Angažovanjem neposrednih i nepristrasnih ljudi van okvira preduzeća koji bi mogli na različite načine i kroz različite uloge (npr. kupaca, dobavljača itd) da otkriju do koje mere bi preduzeće išlo sa malverzacijama."*

- *"Jačom kontrolom, edukacijom kadra i obrazovanjem novih agencija koji će se specijalizovati za otkrivanje prevara, takođe i propisivanjem težih sankcija i novčanih kazni za iste."*

Analizu ankete bih zaključila pitanjem „Da li mislite da su kriminalne radnje uzrok ili posledica?" 69% ispitanika tvrdi da je kriminalna radnja posledica. Sledi grafički prikaz.

Slika br. 12 Kriminalna radnja – uzrok ili posledica

Izvor: Sopstveni prikaz autora

Ova analiza rezultata ankete, pre svega, ima za cilj upotpunjenje ovog rada praktičnim, „živim“ delom oblasti forenzičkog računovodstva u Republici Srbiji. Analiza je sredstvo uz pomoć kojeg se dobija povratna informacija ispitanika, njihova razmišljanja, stavovi i znanja iz ove oblasti. Namenjena je svim čitaocima ovog rada, kao i svim zaposlenima unutar preduzeća, vlasnicima istih, kupcima, dobavljačima, široj javnosti i svima onima koji mogu doći u dodir sa temom forenzičkog računovodstva, forenzičke revizije i kriminalnim radnjama uopšte.

Na poslednje pitanje i dalje ne mogu da dam odgovor i pored toga, što je većina ispitanika dala odgovor da je kriminalna radnja posledica, mišljenja sam da se ona nalazi baš na granici uzorka i posledice.

Različiti uslovi, motivi, šanse, podsticaji, socijalni i lični karakteri su međusobno povezani i utiču na stvaranje i pojavni oblik same kriminalne radnje, odnosno da li će se ispoljiti kao uzrok ili kao posledica.

11. ZAKLJUČAK

Primarni cilj ovog rada jeste da se postavi osnova koja će poslužiti za dalja razlaganja pozicija u finansijskim izveštajima tako da sa sigurnošću možemo tvrditi da su finansijski izveštaji istinito i realno prikazani, kao i predvidjanje buduće finansijske situacije preduzeća. Oslanjanjem na racio analizu mogu se predvideti i potencijalne opasnosti i krahovi preduzeća. Zaključak je podeljen na nekoliko celina.

Motiv za pisanje ovog rada jeste doprinos detaljnijoj analizi materijalnih grešaka, otkrivanju manipulacije, fiktivnih transakcija, pogrešnih informacija, krivotvorenja finansijskih izveštaja i nezakonitog prisvajanja imovine uopšte, a pre svega kako sve ovo funkcioniše u praksi.

Treba naglasiti da pod terminom greške se podrazumevaju nenamerne radnje zaposlenih koje mogu i ne moraju kao posledicu proizvesti netačno iskazivanje bilansnih pozicija. U slučaju kada su takve radnje planirane i namerne, kao ishod daće definiciju **nezakonitih radnji i pronevera**.

Najbolja prevencija u sprečavanju nastanka nezakonitih radnji jeste **pouzdan sistem interne kontrole**. Nakon svih analiza, metoda i tehnika revizije i forenzičkog računovodstva obrađenih u ovom radu stvorena je osnova za dalje istraživanje.

Analiza finansijskih izveštaja i Overtrading problem

Nakon lošijih rezultata po svim obrađenim analizama u ovom radu postoji mogućnost da se ova dva preduzeća suočavaju sa Overtrading problemom. Ovaj problem se javlja kada se nakon izvršene analize ustanovi da se poslovanje preduzeća ne odvija na zadovoljavajućem nivou tj. na nivou finansijskih sredstava koja su nedovoljna da „iznesu“ sve obaveze preduzeća. Ovo je posledica niskog nivoa finansijske kontrole i kontrole uopšte nad celokupnim poslovanjem preduzeća.

Overtrading problem se kategorički javlja:

- Kod „mladih“ firmi u fazi ekspanzije
- Kada menadžeri pogrešno ocene nivo očekivane tražnje
- U uslovima inflacije
- Kada se vlasnici suočavaju sa nemogućnošću da pribave sveža finansijska sredstva za finansiranje novih projekata

Overtrading problem uzrokuje:

- Smanjenje racia likvidnosti
- Smanjenje prosečne starosti kupaca
- Smanjenje prosečne starosti dobavljača
- Smanjenje prosečne starosti zaliha

Racio Analiza

Pokazatelji Profitabilnosti – zbirno iskazano zaključujem da je Saobraćajno preduzeće Lasta profitabilnija sa napomenom da je na granici profitabilnosti, jer rezultati svih pokazatelja su blizu nule. Istraživanja vezana za ovaj pokazatelj ukazuju da preduzeća sa niskom stopom prinosa na angažovana sredstva, veliki dug u strukturi kapitala tj. velikim iznosom pozajmljenih sredstava se nalaze pred finansijskom krizom. Na sve to ne treba zaboraviti i spoljašnje uticaje na preduzeće.

Pokazatelji Finansijske strukture – zbirno zaključujem da je preduzeće GSP duplo manje zadužen, kao i da se na mnogo manje pozajmljenih sredstava obračunava kamata od Saobraćajnog preduzeća Lasta. Pokazatelj racio pokrića kamate takođe direktno ukazuje na mogućnost stvaranja uslova za finansijski krah u slučaju da je dugoročan nizak rezultat ovog racia.

Pokazatelj Likvidnosti – zbirno zaključujem da kod oba preduzeća, unutar svih rezultata u ovom pokazatelju je jako slaba pokrivenost kratkoročnih obaveza, jer su svi rezultati blizu nule. Samim tim, ukazuju na nelikvidnost koja nastaje kao prethodni rezultat niske profitabilnosti, ograničenih mogućnosti, insolventnosti i na kraju bankrota. Neto obrtni fond je iznos koji definiše sigurnosne margine za kreditore i ona likvidna sredstva koja mogu da podnesu predstojeće obaveze i potencijalne neizvesnosti i događaje.

Pokazatelj Poslovne aktivnosti – zbirno zaključujem da oba preduzeća stabilno (koliko su u mogućnosti s obrzirom na ukupne rezultate racio analize) vrše obrte naplate potraživanja, plaćanja obaveza i obrt zaliha.

Izveštaji nezavisnog revizora za 2013. i 2014. godinu

GSP - Revizorska kuća koja je vršila reviziju je u izveštaju dala mišljenje sa rezervom, po više tačaka:

- Napomena 15 koja se odnosi na Nekretnine, postrojenja i opremu iskazana na dan 31.12.2013. uključuje i nekretnine za koje je izvršena procena vrednosti od strane procenitelja izvršena 2006. godine. Usled spoljnih uticaja (pre svega svetske ekonomske krize) nije moguće utvrditi poštenu vrednost;
- U izveštaju se navodi da preduzeće nije imalo listove nepokretnosti za određene objekte;
- Postoji propust kod utvrđivanja stanja zaliha, jer revizori nisu prisustvovali (imenovani su kasnije za revizora Društva), kao i postojanje velikog broja stavki koje nisu imale promet duži niz godina, a nisu svedene na njihovu nadoknadivu vrednost;
- Skrenuta je pažnja i na dugoročna rezervisanja koja su uključila i naknade zaposlenima po osnovu otpremnina i jubilarnih nagrada, a procena nije urađena od 2008. godine što nije u skladu sa MRS 19 „Primanja zaposlenih“;
- Osnovni kapital u poslovnim knjigama nije usaglašen sa stanjem osnovnog kapitala registrovanim kod Agencije za privredne registre.

SP LASTA – Revizorska kuća koja je vršila reviziju je u izveštaju dala pozitivno mišljenje sa skretanjem pažnje da je Društvo prezaduženo, jer su preuzete obaveze 4,18 puta veće od kapitala, kao i da Društvo ima problema sa održavanjem likvidnosti.

Forenzičko računovodstvo, forenzika i prevare

Shodno definiciji profesora Milojevića 2006. godine, „ Revizija „NEZAKONITIH RADNJI“ (Fraud Accounting) može biti krajnje uzbudljiva, daje osećaj detektivskog rada, otkrivanje nečega što bi ljudi inače vrlo rado želeli da sakriju. Međutim, nije nimalo laka i to nisu aktivnosti koje se mogu obaviti bez obuke, iskustva i velike marljivosti. “ našla sam motiv za približavanje ove teme čitaocima ovog rada, studentima, kao i svim zainteresovanim internim i eksternim korisnicima finansijskih izveštaja.

„Kreativno računovodstvo“ menadžeri koriste kada žele da prikriju rezultat koji dalje može da utiče na poslovanje preduzeća, počevši od mogućnosti za dobijanje kredita, da bi manje platili porez, da bi „sakrili“ realnu sliku, njihov neefikasan rad, u slučaju prodaje preduzeća da bi se dobila veća cena, da bi se privukli novi akcionari i kreditori.

Forenzičko računovodstvo kao jedna računovodstvena disciplina u mnogo čemu može pomoći Srbiji, kao i svim drugim zemljama, da u velikoj meri utiče na smanjenje stope privrednog kriminala. Takođe, ova disciplina mnogo doprinosi i u otkrivanju i sprečavanju potencijalnih prevara. Dokazi koje pribavi forenzički revizor mogu biti dokazi u sudskom postupku.

Finansijski izveštaji su jedan vid dokaza čijom analizom forenzički računovođa može doći do otkrivanja prevara, ali on treba da pored analize stvara celokupnu sliku, da bude sposoban da čita „između redova“ kako bi sa sigurnošću otkrio prevaru.

Zaključujem, na osnovu svega gore navedenog da forenzičko računovodstvo treba uvesti na nivo tekućeg poslovanja preduzeća, a ne samo na retroaktivnu primenu odnosno analize prethodnih godina. Kroz rano otkrivanje i preventivno delovanje prevare će se smanjiti na minimum. To će uticati na poboljšanje finansijskih performansi preduzeća, samim tim, zdravije konkurencije, pa i samog tržišta.

Prevarne radnje su aktuelni društveni problem u zemljama u razvoju ili sa nižim standardom, pa tako i u Republici Srbiji. Na postojanje prevarnih radnji blisko utiču sve političko-ekonomske promene, kao i agresivan društveni uticaj u Republici Srbiji. Uz sve to, tržište i domaća konkurencija se trude da budu u korak sa evropskom, i kasnije sa svetskom scenom.

Opšte je poznato da na tržištu dominiraju ona preduzeća koja odgovaraju trenutnoj političkoj partiji koja je na vlasti. Tačnije, nameće se nepostojanje fer i zdrave konkurencije. Jasno je da su skoro sva „zdrava“ preduzeća u Republici Srbiji privatna svojina. Ukoliko ti pojedinci imaju ekonomske motive, a na sve to i političko pokriće lako može doći do prevare. Uz to i neretko do organizovanog privrednog kriminala.

U Republici Srbiji postoji sistem korupcije koji je ojačao nakon toliko godina i funkcioniše zahvaljujući loše definisanim zakonima stvarajući prostor privilegovanim pojedincima putem sistema koji vlada u Republici Srbiji, ona postoji i odražava se na svim nivoima.

Pak, kada i slučaj korupcije dođe do sudskog postupka, ti postupci traju dovoljno dugo da zastare. U našim sudskim postupcima postoji politički uticaj koji još više odlažu same postupke. Nakon svega toga, predmeti završavaju „zatureni u fioci“. Dakle, u Republici Srbiji ne postoji snošenje odgovornosti za sopstvene postupke u onoj meri u kojoj je to potrebno.

Kako bi se ovo sprečilo, pravosuđe mora biti nezavisno. Moraju postojati rokovi, odgovornost, posledice, a da sve to funkcioniše bez privilegovanih pojedinaca. S druge strane, lica koja rade u pravosuđu moraju adekvatno biti plaćeni i za svoj rad moraju snositi odgovornost.

Vlada Republike Srbije prošle godine usvojila je strategiju istraga finansijskog kriminala za period 2015. – 2016. godina. Ova strategija ima za cilj jačanje finansijski istraga u Republici Srbiji putem bolje saradnje policije i tužilaštva i uvođenjem finansijskih forenzičara i njihovu obuku.

Kao krajnji cilj potrebno je stvaranje jasnih, preciznih, usklađenih i praktično primenljivih zakona, kao i stvaranje jakih institucija. Institucije, pogotovo pravosuđe moraju biti uređene, nezavisne i efikasne kako bi se moglo očekivati suzbijanje prevara. Na sve ovo prethodno navedeno ne smeju biti korumpirane i moraju sprovoditi zakon u potpunosti.

Potrebu za revizijom, nezavisnom i forenzičkom, iznedrila je sama praksa. To je potreba direktnih i indirektinih korisnika za pravovremene, pouzdane i tačne informacije koje daju uvid u strukturu i status samog privrednog subjekta. Kasnije, dolazi do naglog rasta kriminalnih radnji u finansijskim izveštajima zbog koje se rađa potreba za stručnim licima koji su obučeni za rešavanje ovakvih problema. Nakon velikih finansijskih krahova krajem dvadesetog veka forenzički računovođa i forenzički revizor postaju neophodni u toj meri da se ova struka smatra strukom budućnosti.

Može se zaključiti da je revizija, i nezavisna i forenzička, više praksa nego teorija, u kojoj je neophodno konstantno nadograđivanje i usklađivanje sa američkim standardima i regulativom s obzirom da je trenutno tamo ova disciplina najrazvijenija. Ono što se nameće kao potreba jeste edukacija kadrova i sticanje profesionalnog zvanja za obavljanje poslova pre svega, forenzičke revizije.

U samom postupku obavljanja nezavisne revizije dolazi do sprovođenja određenih forenzičkih radnji van sudskog procesa. Te radnje se tada odnose na konstatovanje nepravilnih transakcija kojima se određuje da li su materijalno značajne ili ne. Praksa pokazuje da korisnici rezultata finansijskih izveštaja sve češće traže dodatno rasčlanjavanje sumnjivih transakcija, tada nastupa primena metoda, tehnika i alata forenzičke revizije.

Jedan od predloga u Republici Srpskoj bio je da se forenzička revizija uvede kao obavezna za sve subjekte od javnog interesa, ali je konstatovano da bi to predstavljalo najagresivniju meru otkrivanja prevara i da je to vrlo skup način. Međutim, uvođenjem forenzičke revizije kao obavezne odredbe u zakon, ona bi postala snažna mera sprečavanja prevara. Za sada, to zahteva velike izmene u Zakonu o računovodstvu i reviziji koji je na snazi.

U ovom radu prikazane su tri metode. Prva metoda je Altmanov Z-skor prilagođen za zemlje u razvoju. Ova metoda shodno rezultatu preduzeća isto svrstava u određenu zonu i time predviđa buduća očekivanja preduzeća i potencijalnu potrebu za ulepšavanje njegovih finansijskih izveštaja. Druga metoda je Beneish M-skor koji utvrđuje mogućnost (ne)postojanja manipulacije sa finansijskim rezultatom nekog preduzeća. Treća metoda je Benfordov zakon koji uz pomoć Excela i zakona prve cifre upoređuje stvaran broj dobijenih stavki sa očekivanim i na osnovu toga računa odstupanje.

Kako smatram da oblast forenzičkog računovodstva treba biti zastupljenija na našim prostorima za kraj ovog rada odlučila sam se da sprovedem anketu koju sam elektronski poslala ljudima koji su u oblasti računovodstva i revizije, finansija i nabavke i da predstavim najzanimljivije rezultate i grafički prikazem u radu.

Rezultati upitnika su se u nekim odgovorima poklopili sa istraživanjem ACFE-a na svetskom nivou, dok su u nekim odgovorima dobijeni totalno suprotni rezultati. U jednom su apsolutno složni, a to je da forenzičko računovodstvo treba uvesti u niže godine fakulteta, možda čak u srednje ekonomske škole, kao i pružiti mogućnost stručnog osposobljavanja u ovoj oblasti, a pre svega podići svest ljudi u Republici Srbiji koliko je važno delovati preventivno, imati bolje detifinsane zakone i važeću regulativu i suzbiti kriminalne radnje.

12. LITERATURA

Stanišić M., (2009), Revizija, Univerzitet Singidunum, Beograd

American Accounting Assotiation, Committe on Basic Auditing Concepts, A statement of Basic Auditing Concepts, Sarasota, Fla, AAA, 1973. godine

Vujević K.., Strahinja R., (2009), Planiranje, analiza, revizija, kontroling, Veleučilište, Rijeka, str. 196.

Knežević G., Stanišić N.,Mizdraković V. (2013), Analiza finansijskih izveštaja, Beograd, Univerzitet Singidunum

Milojević, D. S. (2006). *Finansijska revizija i kontrola.* Beograd: Beogradka poslovna škola.

Agencija za privredne registre (2013, 2014) , *Napomene uz finansijske izveštaje za 2013. godinu* Gradskog saobraćajnog preduzeća

Agencija za privredne registre (2013,2014), *Napomene uz finansijske izveštaje za 2013. godinu* saobraćajnog preduzeća Lasta

Internet stranica saobraćajnog preduzeća Lasta http://lasta.rs/o-nama/

Internet stranica GSP-a http://www.gsp.rs/naslovna.htm#

Revizija kriminalne radnje i forenzičkog računovodstva, John Wiley, Savez RR Srbije, 1995. godine

Hoopwood Wiliam S., Leiner Jay J, Young George R.. , Forenzičko računovodstvo, Univerzitet Singidunum, 2014 godine

Bošković M., Kriminološki rečnik, Matica Srpska, Novi Sad 1999. godine

Stanišić M., Revizija, Univerzitet Singidunum, Beograd 2012. Godina, strana 193

Krivični Zakonik Republike Srbije – http://www.paragraf.rs/propisi/krivicni_zakonik.html

Agencija za privredne registre (2014, 2015) , *Finansijski izveštaji i Napomene za 2014. I 2015. godinu* Gradskog saobraćajnog preduzeća

Agencija za privredne registre (2014, 2015), *Finansijski izveštaji i Napomene za 2014. I 2015. godinu* saobraćajnog preduzeća Lasta

Hoopwood William S., Leiner Jay J., George R., Forenzičko računovodstvo, Univerzitet Singidunum, 2014. , strana 466
Petković Aleksandar: Forenzička revizija, «Proleter» AD Bečej, 2010, strana 196

Finansijsko izveštavanje u funkciji korporativnog upravljanja, Zbornik radova, Univerzitet Singidunum,, 2014. , strana 5

Stanišić M., Revizija, Univerzitet Singidunum, 2013 godina, strana 202

Dr. Ernest G Jenni, Zloupotrebe u knjigovodstvu, Asee,2007. godina

http://www.mup.gov.rs/cms_cir/saopstenja.nsf/mup

Prof. dr. Vinko Belak, Poslovna forenzika i forenzičko računovodstvo, Belak Excellens d.o.o.

Prof dr Marija Kostić, Pravne osnove forenzike, Univerzitet Singidunum

Zbornik radova Finiz – Međunarodna naučna konferencija Univerziteta Singidunum, decembar 2015. godine

- Pregrad Vukadinović, Goranka Knežević, Vule Mizdraković, Karakteristike forenzičke revizije i razlike u odnosu na Eksternu reviziju
- Uroš Bugarčić, Otkrivanje prevare u privrednim društvima

Association of Certified Fraud Examiner, 2014, Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse